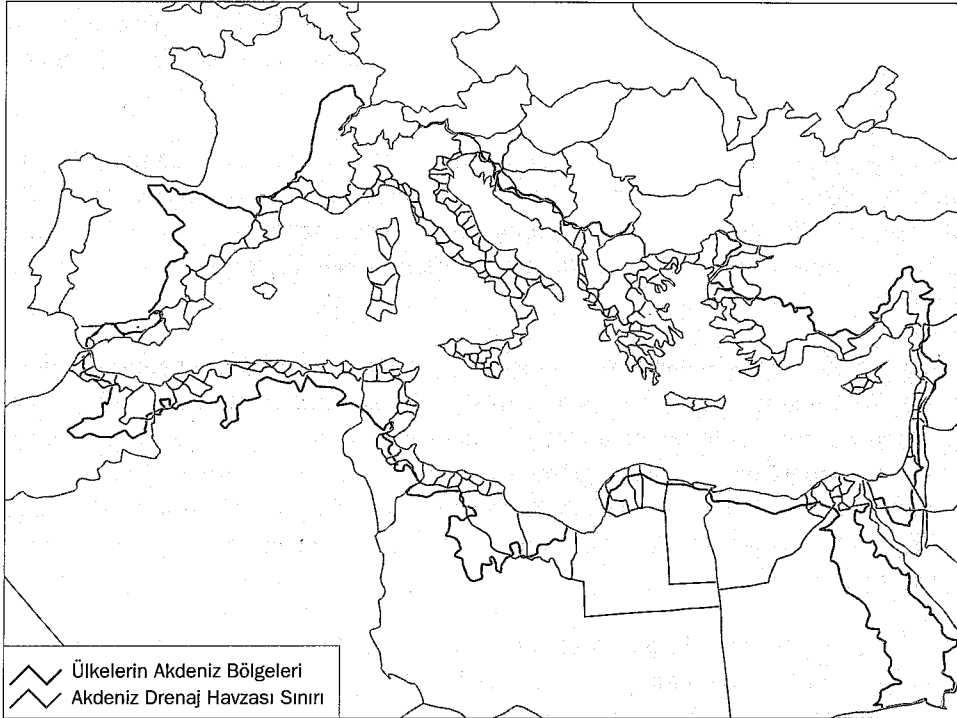

AKDENİZ HAVZASI'NDA TARİH VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

1.1 AKDENİZ HAVZASI'NDA TARİH VE UYGARLIKLAR

Bu yayında, Akdeniz Havzası: Akdeniz çevresinde hidrolojik olarak Mavi Plan çalışmasında kabul edilen havza sınırları dahilinde kalan bölgenin yer aldığı Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeler ile, ada ülkelerinden oluşan coğrafyayı ifade etmektedir.

Akdeniz Havzası Ülkeleri ve Drenaj Havzası Sınırı (Gausson&DePhilippis-FAO, Mavi Plan 1988)

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Cebelitarık'tan Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'e doğru uzanan iki ucu dar, ortası geniş bir denizden oluşan dünyanın bu bölgesi, bin yıllardan beri coğrafyasıyla (Mediterranee) olduğu kadar uygarlık tarihi için de önemli bir kavşak olmuştur. Akdeniz'de tarih, birbirinden farklı öğelerin bu bölgede kaynaşmasını sağlamıştır.

Akdeniz Havzası'nda tarih ve coğrafya, kıyılardan ve adalardan geçirdikleri bir orta hat ile, Akdeniz'i kuzeyden güneye bölmüş ve birbirinden farklı iki dünya yaratmıştır. Akdeniz tarihinde egemen olan diğer bir ayırım hattı ise, Adriyatik girişini yarı yarıya kapatan, Otranto Kanalı'ndan Sicilya'ya ve bugünkü Tunus kıyılarına kadar uzanan Doğu-Batı ayırım hattı olmuştur.

1.1.1 Akdeniz: Bir Bağlantı Alanı

İçinde Ege, Adriyatik, Tiren Denizi ve hatta Karadeniz gibi bağımsız bölümleri de barındıran Akdeniz; bir bağlantı olanağı yaratarak, tarihin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu denizin engel olmaktan çıkıp bir bağlantı yolu olarak kullanılmaya başlanması, İ.Ö. üçüncü bin yılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu dönemde, Mısırlı denizciler; kıyıyı takip ederek, bugünkü Lübnan'ın Beyrut valiliği sınırları içinde eski Liman kenti olan Byblos'a gidip gelmeye başlamışlardır. Daha sonra ikinci bin yılda kürek, mahmuz ve omurgası olan Siklat yelkenleri ile sürdürülen kıyı denizciliği zamanla gelişmiş ve deniz taşımacılığının temelini oluşturmuştur (Braudel, 1976).

Bir süre sonra çekingenciliklerini üzerlerinden atan Giritliler, açık denize çıkarak, güneye doğru gidip Nil Nehri Deltası'na ulaşmayı ilk başaranlar olmuştur. Bu yolculuğun beş gün sürdüğü söylenmektedir. Çok sonraları Helenistik çağda gemiler, uygun rüzgar bulunca, Rodos'tan Mısır'ın İskenderiye'sine dört gün gibi kısa bir sürede gitmiştir.

Birbirini izleyen ayrı bölümlerden oluşmuş, bu denizler bütünü Akdeniz'de, açık deniz yolculukları 16. yüzyılda yayılmıştır: Balear'lardan Sardinya ve Sicilya adalarına sürekli seferler başlamıştır. Doğu ile ticaret, Akdeniz'le Kuzey Denizi arasında Cebelitarık yolu ile bağlantı kurulması, açık deniz seferlerini arttırmıştır. Ancak Akdeniz, buhar enerjisinin kullanılmaya başlandığı döneme kadar eski yelkenlilerle rüzgarların keyfine kalmış gemilerin ölçülerine göre hep uçsuz bucaksız görünmüştür.

Bu gemiler Cebelitarık'tan İstanbul'a iki ayda, Marsilya'dan Cezayir'e ise, genellikle, iki haftada varırlardı. Şubat 1852'de Marsilya-Pire limanları arasındaki deniz yolculuğu ise, 9 gün sürmekteydi. Tarihsel süreç Akdeniz'deki kültür ve uygarlıkları çeşitlendirirken, teknolojik gelişim süreci de Akdeniz'in her geçen gün

göreceli olarak biraz daha küçülmesi ve havzada ortak bir kaderin paylaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Akdeniz tarihinin ve ticaretinin en önemli unsurlarından olan Akdeniz gemilerinin gelişme çizgisinde üç değişik aşama vardır: 12. yüzyıla doğru gemilerin dümeni kıç bodoslamaya takılmaya başlamıştır. Bu gemiler, 14. ve 15. yüzyıllara doğru borda bindirme yöntemiyle yapılandırılmıştır. Havza'da 17. yüzyıldan sonra ise, uzun yol gemileri tercih edilmiştir.

15. yüzyıldaki gemiler, teknolojisi kuzeyden gelen bindirme bordalı tekneler olup, bunlar, yuvarlak karınlı geleneksel Akdeniz teknelerine oranla sert dalgalar ve kötü hava koşullarıyla başa çıkabilen teknelerdi. Deniz taşımasında havza için bir devrim niteliğinde olan bu teknelerle düzenli seferler başlamıştır. 15. yüzyıldaki Cenova Karakaları^(*) 1000-1500 ton yük taşıma kapasitesine sahip teknelerdir. Mülkiyetine Venedik, Ceneviz ve Floransalılar'ın ortaklaşa sahip olduğu bu yelkenliler, Akdeniz'de büyük bir ticari hakimiyet kurmuşlar, hatta İngiltere kıyılarına kadar da ulaşmışlardır. 15. ve 16. yüzyıllar, bu teknelerin en parlak çağı olmuş, 17. yüzyılda ise, hemen hemen ortadan kalkmışlardır. Akdeniz havzasında bu gemi tipindeki son değişim; her küreğini dört beş kişinin çektiği Kadırgaların yerini 1600'lerin ortalarına doğru uzun sefer yelkenlilerinin almasıdır.

Akdeniz'in sağladığı bu bağlantı olanağı bölgede yapılan ticareti arttırmıştır. Bu durum Akdeniz'in kentlerini ve tüccarları tarafından işletilen alanları önemli ölçüde büyütüştür. 14. ve 16. yüzyıllar arasında Akdeniz'in bütününü içine alan dolaşım sisteminin merkezi olan Venedik, Akdeniz'in en zengin kenti olmuştur. İtalyan tüccar ve bankacıların egemenliği, Belçika ve İngiltere'ye kadar uzanarak artmıştır.

Akdeniz'in içinde başlayan ve Akdeniz dışına taşan bu gelişim ile dışarıya, sadece ekonomik yaşam değil, uygarlıklar ve renkli kültür hareketleri de yansımıştır. Rönesans Floransa'dan yayılmış, Roma ve İspanya'dan çıkan Barok sanatı, kuzeyin Protestan ülkeleri ile, ve bütün Avrupa'yı kaplamıştır.

Akdeniz tarihinde görülen gerileme ve bunalım dönemlerinde, yüzyıllar boyunca, bu bölgenin gücünü oluşturan dolaşım ağında ortaya çıkan yetersizlikler ve kırılmaların büyük etkisi vardır. Bu gerilemenin açıkça ortaya çıkışı 1620'den sonra, İngiliz ve Hollandalı'ların Akdeniz'in uzaklarla olan bağlantı yollarını kesip, asıl pazarlarını ele geçirmesinden sonrasına rastlamaktadır.

Akdeniz'in yüzyıllar süren kendi kabuğuna çekilme sürecinden sonra, 1869'da, Süveyş Kanalı'nın açılması ile havzanın önemi tekrar artmıştır. Bugün ise, havzanın

^(*) Karaka : Hindistan ve Güney Amerika seferine çıkan yüksek bordalı yük gemileri.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

özellikle doğu bölümünün petrol ve doğal gaz hatlarının kavşak noktası olma süreci, dikkatleri yeniden bölge üzerine çekmektedir. Akdeniz, bir bağlantı yüzeyi olarak, havzadaki gelişmelerde de duraklamalarda da önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.1.1 Tarım ve Ticaret

Tarımın keşfi ve tarihin başlangıcı olan Neolitik çağın, İsa'dan 9000 yıl öncesine doğru başladığı ve birkaç bin yılı kapsadığı bilinmektedir. Tarım, tarihçilerin "Bereketli Hilal"^(*) dedikleri yöreden kalkarak uzun yolculuğuna başlamıştır. İlk uygarlıklar, Yakın Doğu Akdeniz'de ortaya çıkmıştır. Ancak Akdeniz, ilk binlerce yıl boyunca, uygarlıkların ve kıyılarda yaşamlarını sürdüren toplulukların arasındaki ilişkilerin gelişmesinde bir bağ değil, engel olmuştur. Deniz alanı uzun süre kullanılmamış, daha sonra kısa yolculuklarla deniz engeli aşılmış ve havzada düzenli ilişkilerin ilk adımları atılmıştır. Aslında Akdeniz uygarlığı, ilk adımlarını, denizden uzaklarda ve onun katkısı olmadan atmıştır.

Neolitik yerleşimlerin ilk örneğine, İ.Ö. 7000 yılında, Eriha ve Çatalhöyük'te rastlanmıştır. Ancak uygarlığın asıl birikim yerleri, Aşağı Mezopotamya ve Mısır olmuştur. Bu gelişmede Fırat, Dicle ve Nil nehir sularının nehir taşımacılığı açısından sağladığı avantaj önemli rol oynamıştır. Nehir kayıkları, kısa sürede, Basra Körfezi, Hint Okyanusu, Kızıl Deniz ve Akdeniz'in sularına açılmış, yük taşınması ve mal ticareti, artık deniz yolu ile yapılmaya başlanmıştır (Braudel, 1977).

Bu dönemde, Akdeniz kıyılarına uzak olan Mezopotamya ise, daha çok Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne açılmıştır. Bu nedenle Mezopotamya, Akdeniz'in ilk tarihinin arka planı olarak değerlendirilirken Mısır, bu içdenizin tarihinde birinci planda yer almıştır. İ.Ö. 25. yüzyılda, Nil Nehri yoluyla başlayan taşımacılık, daha sonra Mısır ile, Suriye ve Lübnan kıyıları arasında tekne yolculuklarına dönüşmüştür.

Bu dönemde (İ.Ö. 3000), masrafları Mısır tarafından karşılanan teknelerin Fenikeliler'in ataları olan Suriye'li ve Lübnanlılar (Kenanlı'lar) tarafından yapıldığı ileri sürülmektedir. Teb kentinde bulunan, İ.Ö. 15. yüzyıla ait, bir resimde kendilerine özgü gıysiler içindeki Kenanlı'ların gemilerinden Mısır'a mal boşalttıkları görülmektedir (Braudel, 1977). İ.Ö. 2000'in başlarında, yelkenli-kürekli, omurgalı dalgalara ve rüzgar dayanıklı yeni tipte gemiler ortaya çıkmıştır. Fenike, Yunan ve Roma gemilerinin atası olan bu gemilerle Akdeniz'in tarihi oluşumu hızlanmıştır.

(*) Türkiye Mezopotamya'sının dağlık kesimi, Anadolu yaylasının güneyi, İran'ın güney batısı.

Fenikeliler ve Yunanlı'ların atalarının yaşadığı Lübnan kıyıları ve Ege adaları, ikinci bin yılın başında, denizci yetiştiren ve gemi yapılan bölgelerdi. Ticaretin ilk adımlarının atıldığı Doğu Akdeniz'in bu bölgesi, bahsi geçen dönemde artık ekonomik birliğe sahip bir mekan niteliği kazanmıştır. Burada Mısır, Mezopotamya, Hitit, Girit ve Miken gibi uygarlıkların da katkıları ile kozmopolit bir kültür oluşmuştur.

İ.Ö. 671 yılında Mısır'ı alan Asur'lular, Akdeniz'in doğusunda birlik kurma konusunda ilk başarılı girişimi gerçekleştirmiştir. İkinci girişim ise, Pers'lerden gelmiş ve Pers'ler, İ.Ö. 525'te, Mısır'ı ele geçirmiştir. Çok geniş bir alana yayılan Pers ülkesine, Kartaca'nın yayılma alanı da eklendiğinde, bugünkü İslam ülkelerinin sınırlarının belirlendiği bir coğrafya oluşmuştur.

Akdeniz Havzası tarihinde, Roma'nın 5. yüzyılda yıkılması önemli bir kilometre taşıdır. İon Denizi'nden Mısır'a ve yakın doğunun geri kalan bölümlerine kadar olan bölgede ise, İ.Ö. 12. yüzyıldan başlayarak, yaklaşık 500 yıl boyunca hüküm süren karanlık dönem, Akdeniz tarihinin en önemli dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu dönemde; Küçük Asya'nın Hitit İmparatorluğu ortadan silinmiş, Miken Sarayları tahrip edilmiş, Mısır denizden gelen saldırılara uğramış ve Akdeniz'in ticareti uzun süre duraklamıştır. Diğer bir deyişle, can kayıpları, yıkılan kaleler, yerle bir edilen kentler, yağmalanan siteler sonuçta Akdeniz'de ticaret hayatının durmasına yol açmıştır.

Akdeniz, İ.Ö. 12. yüzyılda tarihin sıfır noktası veya onun çok yakınına dönmüştür. Bu dönemde, havzada ticaret durmuş, geriye kalan iki imparatorluk sönük bir döneme girmiş, Mısır kendi içine kapanıp iç çatışmalarına dalmış ve sonuçları belirsiz sürekli işgaller altında ezilmiştir. Mezopotamya ise, nedeni pek anlaşılamayan karışıklıklara sahne olmuştur.

Havzanın bu karanlık döneminin ortasında devrim niteliğinde iki büyük gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, uzun yıllar Hitit'lerin tekelinde kalan çelikenmiş demirin karbonla sertleştirilmesi yönteminin, Hitit İmparatorluğu'nun parçalanması ile yayılmaya başlamış olmasıdır. Diğeri ise, yazıda ve alfabenin basitleştirilmesindeki ilerlemelerdir. Bu dönemde Mısır'da Hiyeroglif, Küçük Asya'da çivi yazısı, Girit'te ise çizgisel A ve çizgisel B yazıları kullanılmaktadır. Alfabe basitleştiren ilk devrim, İ.Ö. 1400 ile 1000 yılları arasında Suriye'de gerçekleştirilmiştir. Kuzey Suriyede'de çivi yazısı kullanılan 30 harfli Ugarit alfabesi, Byblos'ta ise, 22 harfli çizgisel bir alfabe yapılmıştır. Daha sonra Fenikeliler bu alfabe Yunanlılara öğrettiklerini ve Yunanlıların da kendi dillerine

(*) İon Denizi: Akdeniz'in Yunanistan, Sicilya ve İtalya arasında kalan bölümü.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

uyarladıklarını görmekteyiz (Braudel, 1977). Günümüz batı dillerinde de kullanılan alfabenin atası olan bu yazı biçimi, Fenikeli'lerin uygarlığa yaptığı en önemli katkı olarak bilinmektedir.

I.Ö. 8. yüzyılda, Yakın Doğu'da yeni bir hareketlilik başlamıştır: Fenike ve Yunan Liman siteleri hareketlenmiş ve gemileriyle Batı Akdeniz'e doğru açılmışlardır. Bu kolonizasyon hareketleri sonunda Akdeniz tarihi, Doğudan Cebelitarık'a uzanmıştır. Akdeniz Havzası'nda Batıya doğru gelişen bu hareket tarihte; 1492'den sonra Avrupa'dan Amerika kıtasına doğru gelişen kolonizasyon akımları ile kıyaslanmaktadır. Batıya doğru bu gelişmede öncülüğü ise, "Küçük Ayıya" bakarak yollarını çizip, gece bile yollarına devam eden Fenikeliler yapmıştır.

9. ve 10. yüzyıllarda, Akdeniz uygarlığının en parlak çağında İslam, bu içdeniz üzerinde tartışmasız bir egemenliğe sahip olmuştur. Ancak 11. yüzyıldan sonra haçlıların akınlarıyla durum değişmeye başlamıştır. İtalyan kentlerinin gemileri, Akdeniz'e baştan başa egemen olmuş, bir diğer deyişle bu büyük deniz, Hıristiyanların eline geçmiştir. Uzun yıllar süren bu durum, Kuzey İtalya'yı bütün Akdeniz'in en hareketli ve zengin bölgesi yapmıştır. 11. ve 16. yüzyıllar arasında ekonomi, öncelikle ve sürekli olarak kent devletleri yararına gelişmiştir. Ancak 14. yüzyıldaki derin bunalım, kıta devletlerini ekonomik açıdan çökertmiştir. Sonuçta, kentler arasında çatışmalar başlamıştır. Cenova ile Venedik arasında uzun savaşlar olmuştur. Sonunda Venedik üstün gelmiş ve İtalya savaşları (1494) na kadar Venedik, Akdeniz ticaretinin merkezi olmuştur. Venedik Cenova'yı 1381'de yenilgiye uğrattıktan sonra, Avrupa'daki ticari etkinliğini, bir yüzyılı aşkın bir süre korumuştur. Bu dönemde Venedik, sikke ve Afrika altını ile Orta Avrupa'nın parasının toplandığı bir merkezdir. Bunun yanısıra baharatı, ecza maddelerini, ipeği ve Suriye'den gelen pamuğu satın almak isteyen tüccarların uğrak yeridir. Kısaca Venedik doğu ticaret trafiğinin yani o dönemin uluslararası ticaretinin egemeni olmuştur.

Venedik, o dönemde bankacılığın ve ticaretin önemli bir merkezi olmasının yanısıra 15. yüzyılda 2000-3000 işçinin çalıştığı Avrupa'nın en büyük tersanesine sahip bir kenti (Braudel, 1976). Mal ve para ticaretinin yoğun yaşandığı bu kent, aynı zamanda karnavalların altı ay sürdüğü ve maske taşımının serbest olması sonucunda her türlü özgürce davranışın hoşgörüsü ile karşılandığı bir eğlence merkezidir. Ancak Venedik'in Doğu ve Akdeniz ticareti üzerindeki egemenliği, sırayla Anvers'e, Anvers'ten Amsterdam'a, Amsterdam'dan Londra'ya, Londra'dan ise New York'a geçmiştir.

Venedik'in önemini azaltın nedenler, dünya trafiğinin Akdeniz'den yavaş yavaş Atlantik Okyanusu'na kayması ve büyümeye başlayan yeni ulusal devletlerdir. Braudel (1976)'e göre, aynı dönemde (15. yüzyılda) Türk ilerlemesi, Doğu Akdeniz

ülkelerini karıştırmıştır. Bu gelişme üzerine, batı ticareti, büyük oranda, Kuzey Afrika'ya yönelmiştir. Aynı şekilde 16. yüzyılın sonunda belirli bir ekonomik ilerleme Akdeniz hayatını, Güney Almanya ve Orta ile Doğu Avrupa'ya doğru sürüklemiştir. Cenova'nın Avrupa'nın bankacılık merkezi olmasının ardından, 1579 sonrasında, eğlence panayırıları yoluyla Cenova'ya para sağlayan bir sistem yerleşmiştir.

Tarihçiler, 1557-1627 arasında, Akdeniz'de bir "Cenova Çağı'ndan" söz ederler. Diğer taraftan, 16. yüzyıldan itibaren, Venedik için geri sayım başlamıştır. Bu dönemde, büyük bir imparatorluk peşinde koşan İspanya ve Fransa, öte yandan dev Osmanlı İmparatorluğu, bir başka çağın devi olan Venediği sıkıştırmaya başlar. Venedik, 1572'de Kıbrıs'ı, 1669'da Kandiye'yi, 1718'de ise, Mora'yı bırakmak zorunda kalır. Sonunda 1797'de Fransız ordularına yenik düşer. Venedik Akdeniz Tarihi'nin ticaret ve kültür mozayığının en renkli taşlarından birisi olmuştur.

1.1.1.2 Akdeniz'de Göçler

Yaklaşık üç bin yıl boyunca, Akdeniz'in tarihi ve bütünlüğünü "Göçler" ögesi oluşturmuştur. Bugün ise, aynı göçler bu bütünlüğü tehdit etmektedir. Akdeniz tarihi, istila ve fetihlerin ağır bastığı, hareketli bir tarihtir. 3000 yıl boyunca Akdeniz; ormanlardan, steplerden, çöllerden gelen halkları durmadan kendisine çekmiş, kıyılarına yerleştirmiş, "uygarlıklar" yaratmıştır. Bu durum yakın tarihe kadar böyle gelmiştir. Akdeniz Havzası tarihi, sürekli akınlar ve ilişkilerle kendisini canlı tutmuş, ancak bu çeşitlilik ve canlılığın bedelini de hoyrat ve kanlı bir tarihle ödemiştir. Bu tarih boyunca Grekler, Araplar ve Türkler, bu iç denizi ele geçirmeye ve bütünüyle egemenlikleri altına almaya çalışmalarına rağmen, Romalılardan Osmanlılara kadar en büyük İmparatorluklar bile, egemenlikleri altındaki halkları ezmeyerek, Akdeniz uygarlıklarının canlı şekilde bugüne kalmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.

Göçler ile havzaya yeni gelen göçebe topluluklar, hayvancılıktan yerleşik tarım düzenine, kuru tarımdan sulu tarım yöntemlerine, kırsal yaşamdan kent yaşamına, toprak esaslı üretimden deniz esaslı üretime ve deniz ticaretine çabuk uyum sağlamıştır. Havzaya binlerce yıl önce misafir gelenler, havzanın kendilerine sunduğu tüm bu olanaklardan yararlanarak hızlı bir gelişme göstermiştir.

Braudel (1976)'e göre, tarih boyunca Akdeniz, insanları kendisine çeken, ama aynı zamanda da kendi kültürünü onlara özümleten bir odak olmuştur. Bunun yanı sıra insanlar, bitkiler, mallar, teknikler, dinler ve simgelerin dolaşımı için ayrıcalıklı bir alan da olmuştur. Bu dolaşım Akdeniz'de o denli hızlı olmuştur ki, bir yeniliğin ortaya çıktığı yerde mi gerçekleştirildiği yoksa dışarıdan mı getirildiği kolay anlaşılammıştır. Bu nedenle, bu etkilerin izini sürerken tarihçilerin sık sık yollarını şaşırtdıkları söylenir.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Çömlekçiliğin yedinci bin yılda Orta Fırat bölgesinde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu zanaatın deniz kıyısına ulaşması yaklaşık bin yıl almıştır. Ancak kıyıya ulaşır ulaşmaz da çok hızlı bir şekilde Suriye'den Büyük Sahra'ya, Anadolu'dan Balkanlar'a, daha sonra da, bütün Batı Akdeniz'e yayılmıştır. Böylelikle ilk seramikler, daha altıncı bin yıldan önce, İtalya, Fransa ve İspanya'da görülmeye başlamıştır. Bu yeni teknik, bütün bu ülkelerde özgürce yeniden yaratılır gibi farklı bir tarzda ortaya çıkmıştır (Braudel, 1976).

Bu dönem, bir yandan Verimli Hilal ülkelerinin yaratıcı işlevini, diğer taraftan da Batının uzun süren gecikmesi ve değişimin hızında denizin belirleyici rolünü ortaya koyması açısından ilginç bir dönem olmuştur. Akdeniz'in tarihi boyunca canlılığını korumasının en önemli nedeni; insanların düzenli bir şekilde bu iç deniz üzerinde dolaşmalarıdır. Akdeniz'in bir bütün havza olduğu, bu havzada insanların hareketliliğinin yanısıra diğer canlılar ve bitkilerin dolaşımı ile de ortaya çıkmaktadır.

Akdeniz kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölge, bir diğer deyişle günümüzden üç dört bin yıl önceki Ortadoğu, eski dünya için "Neolitik devrim" in beşiği olmuştur. Yerleşik düzene geçişin ilk belirtileri olan köyler ilk kez burada görülmüştür. Belli başlı hayvan türleri, M.Ö. 9000 yıllarında koyun, beşinci bin yıla doğru keçi, domuz ve nihayet sığır havzada evcilleştirilmiştir. Tahıl üretiminin sistemli bir şekilde yapılmasına da burada başlanmış, buğday, arpa, üzüm ve zeytin gibi bitkiler ve bunlarla birlikte, kuru tarım teknikleri de burada doğmuştur. Evcilleştirilen hayvanlar; bütün Akdeniz Havzası'na, sonra Avrupa ve daha sonra da, Yeni Dünya'ya yayılmıştır. Tüm bu bitkilerin arasından, iklim koşullarının zorlamasından dolayı sadece, zeytin ve üzümün yayılması sınırlı kalmıştır. Ancak yine de başarılı bir teknikle yetiştirilen bağlar, Fransa ve Almanya'nın Ren bölgesinde, bir Roma mirası, olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Enginar, kuşkonmaz, marul, patlıcan, balkabağı, kavun, armut, erik, şeftali, turuncgiller, şeker kamışı ve dut ile Şam güllerinin Batı'ya geçişinde; Haçlı Seferleri'nden çok, Arap fetihlerinin Bağdat'tan Endülüs'e kadar sistemli bir şekilde yayılması rol oynamıştır. Bu nedenledir ki, bahçecilik ve sulama ile ilgili sözcüklerin büyük bir bölümünün Arapça kökenli olduğu ileri sürülür. Atlantik Avrupa'sı, tahıl ve bitki tohumu gereksinimini, yine uzun bir süre Akdeniz kıyılarındaki bahçelerden sağlamıştır.

Binlerce yıldır insanlar ve metaların bu sessiz ve sürekli dolaşımı sayesinde Akdeniz, tarım ve ticaretin doğduğu ve yayıldığı bir alan olmuştur. Bu alanın beşiği ise bugün istikrarsız ve tehdit altında olan, Ortadoğu'dur.

Özetle, bugün Akdeniz çevresinde yaşayan halkların çoğu, İ.Ö. 2000 yıllarından başlayarak Ortaçağ'a kadar süren göçlerle dışarıdan gelmiş olan halklardır. Sözkonusu göçebe topluluklar, havzada toprağa bağlı yerleşik topluluklar haline gelmişler, kendilerinden önce gelmiş olanları egemenlikleri altına almışlar ve nüfus olarak onları geçmişlerdir. Örneğin Grek'ler, Akdeniz Havzası'nın ilk sakinleri olarak kabul edilen Pelasgoslar'a, Lelegler'e ya da Karlar'a, Araplar da Mağrip'li Berberiler'e aynı şeyi yapmışlardır. Hayvan yetiştiricisi olan bu topluluklar, yük taşıma ya da savaş aracı olarak kullandıkları hayvanları buralara getirip, o iklime uyum göstermelerini sağlamışlar ve tarım tekniklerini öğrenmişlerdir. Akdeniz Havzası'na ilişkin tarım kültürleri ile ilgili sözcüklerin çoğunun "Helen Öncesi" topluluklardan kalma olduğu ileri sürülmektedir. Bu topluluklar, kuvvet kullanma ya da diplomasi yoluyla kıyı topraklarında kentler, devletler kurmuşlar ve zamanla denizci halklar haline gelmişlerdir. Daha sonra keşifler yapıp, koloniler kurmuşlardır. Başka bir deyişle; Akdeniz tarihi, havzaya yeni gelen bu halkların, art arda gelen, genişleme hareketlerine sahne olmuştur.

Braudel (1976)'e, göre Akdeniz'in insan planındaki bugünkü çehresini, tarih içinde üç bin yıllık bir sürece yayılan ve üç büyük bölüme ayrılan, göçler dizisi oluşturmaktadır:

Bunlardan ilki, Hint-Avrupalılar'ın akımıdır. Bu göç, en uzun ve kitlesel göçtür. Bu göç dalgası ile gelenler, İ.Ö. 2000 itibaren yarımadalar ve kuzey kıyılarında yerleşmiştir. Önce ikinci bin yıldan başlayarak Hititler, Grekler, İtaliçler ve Keltler gelmiştir. Sonra gelen savaşçı topluluklardan Franklar, Lombardlar ve Slavlar'ın, geldikleri yerdeki halkların yaşamları ve dilleri üzerindeki etkileri kalıcı olmuştur. İkinci bir Grek istila dalgası İ.Ö. 2. yüzyılda, Mykenai ve Argos'taki Ahkaia Krallıklarını ortadan kaldırmıştır. Dorlar, Roma'nın yıkılmasından sonraki dönemle karşılaştırılabilecek bir ortaçağ döneminin başlatıcısı olmuşlardır.

Havzaya gelen Anadolu Hititleri'nden Güney İtalya Normanları'na kadar bazı toplulukların, başlangıçta küçük askeri gruplar oldukları, daha sonra yaptıkları fetihlerle, aristokrat yönetici sınıflar haline geldikleri anlaşılmaktadır. Kavimlerin iktidarlarının geçiciliğinin buradan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Diğer taraftan bu gruplardan bazıları, kendilerinden önce gelenleri olduğu gibi sonra gelenleri de içlerine alarak özümseme becerisini göstermiştir. Tarihçiler bunun bir kanıtının; 7. yüzyıl ile 8. yüzyıl arasında, Kıta Yunanistanı'nı işgal eden Slavlar'ın Helenleştirilmeleri olduğunu ileri sürmektedir.

Bu ilk göç dalgasından başka Akdeniz Havzası'nda iki ayrı göç hareketinden söz edilmektedir. Bunlardan Araplar ve Türkler, sayıca daha az olan, iki büyük göçebe topluluğudur. Araplar, 7. yüzyıldan başlayarak, Ortadoğu'nun çöllerinden kopup

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Bizans'ın zayıflamış direncini kırarak iki yüzyıl içinde Bağdat'tan Cebelitarık'a kadar ilerlemiştir, Sonra daha da kuzeye taşarak, İspanya ve Sicilya'yı işgal etmiş İtalya ve Fransa kıyılarını yakıp yıkmıştır.

Orta Asya'nın steplerinden gelen ikinci grupdan Türkler ise, 11. yüzyıldan başlayarak Anadolu'ya yerleşmiştir. Bu akımdan üç yüzyıl sonra, Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'da köklü bir biçimde yerleşmiş ve daha sonra, Akdeniz'de Cezayir'e kadar olan bölgeyi egemenliği altına almıştır. Ancak Mağrip ülkeleri, bu vesayetten çabuk kurtulmuş ve Akdeniz'i ayıran temel çizgi kuzeyle güney yerine, denizin doğusu ile batısına kaymıştır. Araplar ve Türkler'in yayılmalarındaki ortak nokta; bu kavimlerin, asıl yerleşme bölgesi olarak seçtikleri yerlerin dışında azınlığı oluşturmalarıdır. Araplar, Mısır'da islami yerleşmiş, ancak orada yerleşmeyip batıya doğru ilerlemiştir. Osmanlı da Türkmen kabilelerini Balkanlara aktarıp orada yerleştirmeye çalıştıysa da hiçbir dinsel veya kültürel baskı kurmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde en önemli Osmanlı kenti haline gelen İstanbul aynı zamanda en önemli Rum, Ermeni ve Yahudi kentidir. Bu anlayışla İstanbul, Akdeniz Havzası'nın tarihsel kozmopolit kent kültürünü barındıran önemli tarihi merkezlerden birisi olarak bugüne kalmıştır. Akdeniz Havzası'nda Araplar ve Türkler'in yaptıkları fetihler; bazı bölgelerde duraklamalara ve eski köylü topluluklarının göçebeleşmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de parçalanması da, Balkanlar ve Ege Denizi'nin çevresi dahil, Akdeniz Havzası'nın önemli bir bölümünde çağın ilk büyük ölçekli insan göçlerine yol açmıştır. Ancak bugün, Akdeniz Havzası'nda; profesyonel göçlerin dışında, artık göçebeliliğin sadece tortusu vardır.

Akdeniz'in tarihi, göçebelerle yerleşik düzendekiler arasında süregelen uzun bir savaşla özdeşleşse de, sonunda yerleşik düzendekiler göçebeleri yerleşik düzene geçirmiş, onların hareketliliğini sınırlamış, denetimleri altına almıştır.

1.1.2 Akdeniz'de Uygarlıklar Tarihi

Akdeniz'in tarihi, bir bütün olarak ele alındığında karşımıza 6000 ile 10000 yıllık bir tarih birikimi çıkmaktadır. Akdeniz'de bugünkü politik bölünmelerin ötesinde üç ayrı kültür topluluğu, üç büyük ve canlı uygarlık ve bu uygarlıklara ait farklı düşünce, inanç ve yaşam biçimleri ortaya çıkmaktadır (Braudel, 1977).

Bu uygarlıklar bugünkü Akdeniz'in oluşumunda önemli rol oynamıştır. Örneğin Yunan ve Roma uygarlığı Hıristiyan Batının, İslam uygarlığı da "Öteki Akdeniz'in" temelini oluşturan öğelerdir.

Akdeniz Havzası tarihi, aynı zamanda "Dinlerin Doğuşu ve Gelişmeleri Tarihi"dir. Akdeniz'de çok tanrılı dönemde öteki tanrılara baskın çıkacak bir tanrının yardımını

güvenceye almak, onu sitenin koruyucusu ilan etmek ve bu arada rakip tanrılara tapınmayı da göz ardı etmemek gerekiyordu (Braudel, 1977). Grekler, Homeros'un İlyada'sından başlayarak Tragedyacılar'a kadar, bize bu anlayışı yansıtan yapıtlar bırakmıştır. Grek düşüncesinin tek Tanrı kavramına doğru yol alışı; sitelerin dinsel inanışlarındaki farklılıklardan ötürü uzun süre gecikmiştir. İbraniler ve Yahudi tektanrıcılığı ve daha sonra Yahudiliğin içinde doğan Hıristiyanlık ve son din olan İslam kendisine Akdeniz Havzası'nı mekan seçmiştir. Bu üç büyük tektanrı dinle birlikte Akdeniz Havzası'nın tarihine dinsel motiflerle süslü mozaikler de eklenmiştir. Böylece Akdeniz insanının hareketliliğinde, bu dinlerin geliştiği kutsal yerlerin yanı sıra hacı olmak için Roma, Mekke ve Filistin'deki kutsal yerleri ziyaretler önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Uygarlıklar, coğrafyaları ile belirlenmiş mekana sıkıca bağlıdır. Akdeniz Havzası ise, temelleri eskiye dayanan oturmuş uygarlıkların beğenerek seçtikleri bir kavşak noktası olmuştur. Akdeniz Havzası'nda uygarlıklar, yüzyıllar süren egemenlikler altında yaşamış ve daha sonra da yeniden kendi benliklerine sahip çıkmıştır. Örneğin; Haçlılar tarafından 1099'da işgal edilen Kudüs'ün Hıristiyanlığı 1187'ye kadar, 1830'lar da başlayan Kuzey Afrika'daki Fransız egemenliği ise, 1962'ye kadar sürebilmiştir. İtalya'dan sonra Fransa'da, Mağrip ülkelerindeki sömürgecilik deneyiminde başarısızlığa uğramış ve bir milyonu aşkın vatandaşını geri çekmiştir

Havza'da büyük kısmı Yunan ya da Ortodoks dünyasının egemenliği altında olan Balkan yarımadası, 1453-1541 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. Osmanlı bu yarımadaı ancak 400 yıl sonra, 1918'de terk etmiştir. İspanya'yı 711 yılında ele geçiren Müslümanların egemenliği ise, ancak 781 yıl sonra 1492'de son bulmuştur.

Akdeniz Havzası'nın tarihi, oluşan, gelişen, çatışan ve egemenlikler altında yüzyıllarca yaşayan uygarlıkların renkli bir tarihidir. Bu nedenle, Havza'nın tarihi, genel olarak, Doğu ve Batı çatışmalarının tarihi olarak da ele alınmaktadır. Yunanlılar'ın Marathon'da (490) yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir Batı'yı kurtardığı ileri sürülmekte, Roma'nın Kartaca'yı dize getirdiği ve İ.Ö. 146 yılına kadar süren savaş ise, Doğu'nun mağlubiyeti olarak anılmaktadır (Braudel, 1977). Ancak Haçlıların doğuya doğru ilerlemesine İslam, 1453'te İstanbul'u alarak, büyük bir karşılık vermiştir. 1571'deki İnebahtı savaşı ise, Akdeniz'deki istikrarı yeniden ortadan kaldırmıştır.

Akdeniz'deki uygarlıklar arasında bir yandan savaşlar sürüp giderken; diğer taraftan, teknik, düşün hatta inanç alışverişleri de, aynı deniz üzerinden, sürüp gitmiştir. Akdeniz'in bugün bize sunduğu ortam, bu uygarlıklar kaynağından bugüne yansıyan rengarenk bir mozaiktir.

1.1.2.1 Yunan Uygarlığı-Ortodoks Dünyası

Yunan Uygarlığı, İ.Ö. 8. yüzyıla doğru ortaya çıkmıştır. Yunanistan ve Helen Dünyası'nın Romalı'lara yenilişinden yaklaşık 500 yıl sonra (İ.S. 330) Konstantin'in Konstantinopolis'i kurması ile, bu uzun esaret sona ermiştir.

İ.S. 395'te Roma İmparatorluğu ikiye bölünür. Batı Roma işgal edildikten sonra dağılır. Doğu Roma İmparatorluğu ise; Bizans-Yunan karakteri ile; 1453'te Osmanlı'nın Konstantinopolis'i almasına kadar canlı bir dönem geçirir. Bu tarihte statüko balkan ülkeleri için yeniden değişir. 19. yüzyılda, Rus Ortodoksları ve Avrupa'nın yardımıyla gerçekleşen Haçlı seferine kadar Balkanların Hıristiyan halkları, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde yaşar.

1.1.2.2 Hıristiyan Batı Uygarlığı

Roma= Hıristiyan batı uygarlığı Protestan dünyası, Okyanus, Kuzey Denizi, Ren Nehri ile Tuna Nehri'ne dek uzanır. Akdeniz Havzası'nın tarihinde şekillenen ve tarihini de şekillendiren bu uygarlık mozağının birçok motifi günümüze kadar taşınmıştır.

Fenike –Kartaca Tarihi

Akdeniz Havzası'nda Fenike tarihi önemli bir yere sahiptir. Bunun en önemli nedeni, sözkonusu tarihin belirli bir dönem, kendi sınırları dışındaki olaylara da tanıklık etmesi olarak açıklanmaktadır. Aslında bu tarih, "Öteki Akdeniz'in" Yakın Doğu'dan Cebelitarık'a doğru Sahra kıyıları boyunca gelişen tarihinin, sadece, bir bölümü olarak kabul edilmektedir.

Akdeniz'de Batıya doğru gelişmenin öncülüğünü yapmış olan Fenike, o dönemde günümüzdeki Lübnan ve Suriye ile, İsrail'e ait bitişik toprakların bir bölümünü kapsamaktaydı. Bu ülke, dağlara yaslanmış, yarımadalar ve adalar üzerine yerleşmiş savunma olanakları sağlam olan küçük limanların meydana getirdiği ve doğanın denizi kullanmak zorunda bıraktığı bir coğrafyaya sahipti. Fenike, kendisinde olmayan gıda maddelerini dışarıdan satın almak ve dış ticaret dengesini tutturmak için kendi endüstri mallarını da dışarıya satmak zorundaydı. Bu nedenle Fenike kentlerinde zanaatçılar, demirciler, kuyumcular, gemi yapımcıları yoğunlaşmıştı. Fildişi ve ahşap oymacılığı çok gelişmiş olan bölgede; kuyumcularla metal işleme ustalarının ürünleri ün kazanmıştı. Cam üfleme de İ.Ö. 1. yüzyılda Fenike'nin kıyı yöresinde geliştirilmişti. Yünlü kumaşları ve deniz kabuğundan ürettikleri boyaları da olan Fenikeli'lerin ticaret ağı; bütün Doğu ülkelerini içine alıp, Kızıl Deniz'e ulaşarak Hint Okyanusu'na kadar sarmıştı. Batı

keşfedildikten sonra bu ağ, Cebelitarık'a dek uzanarak Atlantik'e doğru yönelmiştir. Kutsal Kitaplarda (Tevrat, İncil), Kral Süleyman'ın donattığı bir geminin; Fenikelilerin filosuna katılarak, İspanya'daki Tartesso'ya dek gidip, üç yıl sonra geri döndüğü yazmaktadır (Braudel, 1976). Bu dönemde denizcilikte bu başarıların kazanılmasında; denizcilerin cesaret ve ustalığı kadar, Lut Gölü'nden alınan zift'in, teknelerin kalafatında kullanılması da önemli bir rol oynamıştır.

Fenike Sur kenti ile İspanya arasındaki gidiş gelişlerde; Kartaca, uzun süre, sadece bir durak noktası olmuştur. Bölgeye İ.Ö. 30. yüzyıl dolaylarında geldikleri tahmin edilen Fenikeliler, İ.Ö. 16. yüzyılda, Mısır'la yoğun ticari ilişkiler kurmuştur. Kısa süre sonra bölgede; Mısır egemenliği ortaya çıkmış, ancak bu egemenlik İ.Ö. 14. yüzyılda sona ermiştir. İ.Ö. 9. yüzyılda Fenike için Asur tehdidi başlamış ve Asurlular Fenike'yi vergiye bağlamıştır. Fenikeliler, Asurlular ve Babil Krallığı arasındaki savaşlar, Akdeniz'deki ticari ilişkileri tekrar bozmuş ve Kartaca'nın başına buyruk olmasını da beraberinde getirmiştir. Fenike'nin Metropol olduğu bu sistem, İ.Ö. 7.yüzyılda bozulmuştur. İ.Ö. 538'de Fenike Pers egemenliğine girmiş. daha sonra Büyük İskender tarafından fethedilmiş ve İ.Ö. 64'te Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmıştır.

Fenike'deki yaşam her iki Akdeniz'in birleşme noktası denilebilecek bugünkü Tunus kıyılarındaki Kartaca'ya kaymış ve Fenike Uygarlığı burada devam etmiştir. Fenike dilinde Kart-Hadaşt (Yeni Kent) adı verilen kentin, İ.Ö. 9. yüzyıl sonlarında, Fenikelilerce kurulduğu kabul edilmektedir. Tunus Körfezi kıyılarının orta kesimlerinde üçgen biçimli bir yarımada üzerinde kurulan ve çeşitli kavimlerin yaşadığı Kartaca, kısa sürede, hareketli yaşamı ile, dünyanın her köşesinden denizci, zanaatçı ve tüccarları bir araya getiren kozmopolit bir kent olmuştur. Kartaca gemileri, İ.Ö. 450 yılına doğru, Avrupa'nın Atlantik kıyıları ile Britanya Adaları'na kadar (Kassiterid Adaları) olan bölgeyi keşfetmiştir. Bundan 25 yıl sonra ise, Kartaca'lılar, Afrika'nın Atlantik kıyılarındaki, bugünkü Gabon ve Kamerun'da, altın aramaya başlamıştır.

Fenike'den farklı olarak, büyük imparatorlukların tehdidi altında olmayışı, Kartaca'nın, Batı Akdeniz bölgesinde, geniş bir alana yayılmasını kolaylaştırmıştır. Afrika kıyılarındaki küçük iskele ve limanlar, yavaş yavaş Kartaca'nın denetimine geçmiş ve irili ufaklı kentler durumuna gelmiştir. Bu dönemde, Kartaca ve diğer kıyı kentleri ile Kuzey Afrika arasında bir ortak yaşam gelişmiştir. Kuzey Afrika Kartacalılardan meyve yetiştiriciliği, tarım, şarap yapımı ve birçok el sanatını öğrenmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı yıllarda, Afrika köylülerinin hâlâ Kartaca dilini konuştukları ve Kenan'lı⁽⁴⁾ olduklarını söyledikleri ileri sürülmektedir.

⁽⁴⁾ Fenikelilerin ataları olan Suriyeli ve Lübnanlılar.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Doğu ve Batı arasındaki büyük ekonomik düzey farkından yararlanan Kartaca, batıdan ucuza elde ettiği malların ticaretini yapmaya başlamıştır. Britanya Adaları, ve Kuzey Batı İspanya'dan kalay, Endülüs ve Sardinya Adasından kurşun, bakır, gümüş ve Kara Afrika'dan da altın tozu getiren ve köle sağlayan Kartacalı'lar, bunların yanısıra Kızıldeniz yoluyla Hindistan'dan gelen baharat-uyuşturucu türünden maddelerin de ticaretini yapmıştır. Bu alışverişler 4. yüzyıla dek, takas yolu ile yapılmış ve paranın ortaya çıkması gecikmiştir. Aynı dönemde, Sayda ve Sur kentlerinde para, kullanılırken Kartaca para kullanımında pek acele etmemiştir.

Kartaca'nın kendi üretmediği malları da kapsayan yaygın ve etkili deniz ticareti, bu ülkeyi ticaretin kolaylıklarına doğru sürüklemiştir. Bu kolaylığın bir dönem sonra Kartaca'yı zayıf düşüren etkenlerden biri olduğu da kabul edilmektedir (Braudel, 1977). Kartaca, İ.Ö. 264-146 arasında, Roma Cumhuriyeti ile üç kez savaşmıştır. Pön savaşları olarak bilinen bu savaşlar sonunda kent yağmalanıp yıkılmış ve cehennem tanrılarına adanarak kentte insan yaşaması yasaklanmıştır. Romalılar tarafından Afrika eyaletinin yönetim merkezi yapılan (İ.Ö. 29) kent, kısa süre içinde, yine zenginleşmiş ancak imparatorluğun son döneminde (İ.S. 3. yüzyıl), yine gerilemeye başlamıştır. İ.S. 533'te Bizansın, 735 yılında ise, Arapların eline geçen kent, bu dönemde yeni kurulan Tunus kentinin gölgesinde kalmıştır.

Roma Dönemi:

Çıplak bir dağ ile, engebesiz bir yamacın arasında, İ.Ö. 754 yılında, kurulan Roma, birkaç kulübenin meydana getirdiği bir köyden kendisini evrensel kabul eden bir imparatorluğa yükselişin tarihsel örneğini oluşturur.

Roma uygarlığı, çekirdeği Roma kenti olan, antik devletin damgasını taşıyan ve İ.Ö. 8. yüzyıl ile, İ.S. 5. yüzyıllar arasındaki uzun bir zaman dilimine yayılan bir uygarlıktır. En geniş sınırlarına ulaştığı dönemde; bütün Akdeniz Havzası, Avrupa'nın büyük bölümü, Kuzey Afrika'nın geniş bir kesimi ve Fırat Irmağı'nın batısındaki Ortadoğu topraklarını içine almıştır. Bu nedenle İmparatorluk, Akdeniz Havzası tarihi için renkli, farklı ve önemli bir dönemi oluşturur. Roma dünyası; tarihsel bakımdan, "Erken Roma, Roma Cumhuriyeti" ve "Roma İmparatorluğu" biçiminde üç evreye ayrılır. İmparatorluğun Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye bölünmesini (İ.S. 395) izleyen farklılaşma sürecinde, gerilemeye yüz tutan Batı Roma'nın yıkılışı (İ.S. 476), tarihçilerce, Roma Uygarlığının sonu olarak kabul edilmektedir. Roma'nın uzantısı olmakla birlikte, Helenistik uygarlığın mirasçısı konumu kazanan Doğu Roma'nın gelişimi ise Bizans İmparatorluğu çizgisinde olmuştur.

İtalya'da Roma kentinin üstünlüğü, İ.Ö. 330-300 yıllarında belirginleşmeye başlamıştır. Bu üstünlüğü harekete geçiren etkenlerin başında nüfus artışı ve buna bağlı toprak edinme hırslarının olduğu ileri sürülmektedir. İ.Ö. 4. yüzyılda açıkça belli olan bu yayılma eğilimi, 3. yüzyılda kendini iyice göstermiştir. Romalılar önce yarımada'yı egemenlikleri altına almış, daha sonra geniş bir alana yayılarak büyük bir uygarlık kurmuştur. Bu gelişme Roma dünyasını şekillendiren iki özellikle açıklanmaktadır: Bunlardan birincisi, pragmatik ve gerçekçi bir dünya görüşü ile biçimlenmiş Roma toplumunun askerliğe ve yöneticiliğe olan yatkınlığı, ikincisi ise, Yunan uygarlığının korunmasıyla devralınan yüksek sanatsal yaratıcılık, bilimsel araştırma ve felsefi düşünce düzeyidir. İki toplumun güçlü ve zayıf yanlarını birbirini tamamlayacak biçimde kaynaştıran bu özellikler; Yunan kent yönetimlerini örnek alan bir kent uygarlığı yaratırken birçok değişik halkı aynı sistemde birleştiren ve bir dönem, tüm Akdeniz Havzası'na egemen olan bir imparatorluğa da olanak tanımıştır.

Roma'nın başarısı daha çok denizlerde birliği sağladığı yüzyıllara rastlar. Roma, kendisinden önce Akdeniz yöresine yerleşmiş olan düşman toplulukları ortadan kaldırmamıştır. Bunları sadece egemenliği altına almış, diğer taraftan da kendi dili, sanatı, uygarlığını ön plana çıkarmıştır. Ancak Roma yönetimi düşmanlıkları ortadan kaldırmakta başarılı olamamış ve bu egemenlik altında çatışmalar sürüp gitmiştir.

Akdeniz tarihi uzmanı Braudel (1977)'e göre, İ.Ö. 146'da Kartaca'yı, İ.Ö. 53'te de Galya'yı yerle bir eden Roma şiddeti, Akdeniz dünyasını tümüyle dize getirmeden yatışmamıştır. İ.Ö. 31'deki Büyük Actium Savaşı, "Öteki Akdeniz'in" yüzyıllar sürecek yazgısına damgasını vurmuştur. 1538 yılında Osmanlı donanması ile Hıristiyan haçlı donanmasının karşılaştığı yer olan Preveze'de bundan binlerce yıl önce yapılan bu deniz savaşının sonunda; Antonius ve Mısır yenilmiş, Romalı Octavius ise, zafer kazanmıştır. Bazı tarihçiler, Roma İmparatorluğu'nun bu savaştan sonra doğduğunu ileri sürmektedir. Roma, kendi iradesi ve siyasal bütünlüğünü Akdeniz Dünyası'na kabul ettirmiş, ancak farklılıkları, ayrıntılıkları ve kültür çatışmalarını ortadan kaldıramamıştır. Bu konudaki zaafiyeti ile, kendisinden daha ileri olan bu kültürleri ve Yakın Doğu'dan yayılan güçlü dinlerin etkisinde kalmıştır. Buna karşılık Akdeniz'in bütününde kendi politikası ve kurumlarını egemen kılmayı başarmıştır.

Yüksek bir maddi refah ve kültür düzeyine ulaşan Roma'yı ayakta tutan temel etkenlerin savaşlarla sağlanan askeri üstünlük, köle emeği ve bağımlı halklar üzerindeki ağır sömürü olduğu kabul edilmektedir. Roma'nın çöküşünü ise, askeri

bürokratik yapının hantallığı ve maddi üretimin temellerini sarsan aşırı vergilerin getirdiği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, Roma uygarlığından geriye kalan kurum ve yapılar varlığını sürdürerek, birçok alanda, Batı dünyasına yön vermiştir. Örneğin; erken Ortaçağ'ın yetindiği hukuk düşüncesinden daha fazla özümsemiş, incelik kazanmış yeni bir hukuk düşüncesinin keşfedilmesi, Braudel'e göre batı uygarlık tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. 5. yüzyıldan günümüze kadar uzun bir süredir kullanılan Roma Hukuku, Akdeniz tarihinden günümüze taşınan bir diğer önemli motiftir.

1.1.2.3 İslam Uygarlığı

İslam dünyasının sınırları, Fas'tan Hint Okyanusu'nun ötesine ve 1300'lerde bir bölümü işgal edilen Güney Doğu Asya'ya kadar uzanır. Ortaçağ tarihi uzmanı H. Pirenne (1963)'e göre, feodal sistem, İslam dünyasının Akdeniz'e hakim olup, Batı Avrupa'yı kendi içerisine hapsedmesi ile başlamıştır. İslamiyet, 7. yüzyıldan itibaren, Akdeniz Havzası'nda geniş bir alana yayılarak egemen bir ekonomi ve uygarlık olmuştur. Türklerin 15. yüzyıldaki zaferleri ise, yeni bir İslami düzenin Balkanlara ve Avrupa içlerine doğru uzanmasını sağlamıştır.

İslam Dünyası'nın Libya'yı ikiye bölen çizgiyle Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldığı kabul edilmektedir. Hicaz, Güney Ürdün, Suriye ve Irak'a kadar uzanan Doğu Akdeniz ülkeleri, coğrafi benzerliklerin yanı sıra ortak bir tarih deneyimi, Osmanlı yönetim mirası ve Arapça'nın aynı lehçesini paylaşmıştır. Bu alan içinde Mısır, İslam'ın ve Arap kültürünün yerleşmesinden sonra, Türkler'in etkisi altına girmiştir. Arap dünyasının Libya'dan Atlas Okyanusu'na kadar uzanan batı bölümü (Mağrip), her zaman farklı kültürel özellikler taşımıştır. Bu farklılıkların başlıcaları; bölgede konuşulan Arap lehçesi, yazı biçimi; mimarlık, kent planlaması ve Arap halkla birleşerek değişik bir sentez oluşturan Berberilerin varlığıdır.

Bilim tarihçilerinden George Santon'a göre; Hıristiyan Avrupa Ortaçağ'da skolastik bir dönemde bulunurken İslam dünyası bilimlerde en yüksek çağını yaşamıştır. Tarihçiler İslam dünyasının 1250 ye kadar bilime, özellikle matematik ve tıba büyük katkılarda bulunduğunu, bu dönemde Bağdat'ta ve Güney İspanya'da kurulan üniversitelere binlerce kişinin akın ettiğini belirtmektedir. Bu dönemde Akdeniz Havzası'nda Hıristiyan, Musevi ve Müslümanlar birlikte çalışarak uygarlığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ile Havzada geniş bir alana yayılan İslam, yayıldığı yerlerdeki eski uygarlıkları tümüyle yıkıp yerine kendi kültürel değerlerini koymaya yönelmemiştir. Maddi kültürün varlığını büyük oranda eskisi gibi sürdürdüğü bu ülkelerde; İslam öncesi ile, ilk dönem İslam sanat yapıtlarını birbirinden ayırmak

zordur. Suriye ve Mısır'da ise, bir erken Müslüman ve Hıristiyan sanatı var olmuş ve birçok başka bölgede, İslam sanatıyla Müslüman olmayan sanat yüzyıllarca birlikte sürmüştür. Emeviler döneminde Şam, Abbasilerin ilk zamanlarında Bağdat, dolayısıyla da Suriye ve Irak, yoğun Müslüman nüfusuyla bu kültür ve uygarlığın gelişme merkezleri olmuştur. Bu bölgelerden dört bir yana yayılan İslami kültür, yerel koşullara uyarlanarak İslam Uygarlığı'nın ilk yöresel ve dönemsel çeşitlemelerini yaratmıştır.

Osmanlı Dönemi:

Uzun dönem boyunca Akdeniz üzerinde tartışılmaz bir egemenliğe sahip olan Osmanlı, Havzanın tarihi geçmişinde etkili ve önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu egemen olduğu geniş alanda çeşitli toplumlara biraraya getirerek büyük renkli bir kültür ve uygarlık alanı yaratmıştır.

13. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları, tarih boyunca çok değişmekle birlikte, en geniş döneminde Fas, İspanya, Fransa, İtalya hariç tüm Akdeniz'i çevrelemekteydi. Osmanlılar; bir beylik olarak tarihte görüldükleri 13. yüzyıl başlarından, bir devlet olarak ortadan kalktıkları 20. yüzyılın başlarına değin, egemen oldukları topraklar üstünde etnik ve dinsel ayrılıkları aşan bir kimlik yaratma düşüncesi ile hareket etmiştir. İmparatorluğun gelişme döneminde, İslam'ın kutsal kentlerinin ele geçirilmesi neticesinde Osmanlı'lar, daha önce ancak dolaylı bilgilerinin olduğu, İslam uygarlığının düşünsel, sanatsal ve yönetsel mirasıyla doğrudan ilişkiye girmiştir. Arap dünyasından İstanbul'a akan, zamanın önde gelen Müslüman düşünür zanaatkar, yönetici ve sanatçıları, Osmanlı toplum yaşantısının her alanına girerek; yapı üzerinde etkili olmuştur. Akdeniz Havzası, Osmanlı İmparatorluğu için de, kültür miraslarının değişimi ve etkileşiminin yaşandığı bir alan olmuştur. Havza tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu döneminin bir diğer özelliği de, hakimiyet alanında üç farklı dinin çatışmadan yaşadığı bir dönem oluşudur. Bu özellik, imparatorluğun uzun ömürlü olması ve havzadaki uygarlıkların varlığını sürdürmesinde etken olmuştur.

1.1.3 Akdeniz'in Öneminin Azalması

Akdeniz'in üstünlüğünün ekonomik temellerini yıkan, ve önemini azaltacak olan en önemli gelişme; dünyanın merkezinin; bu iç denizden Atlas Okyanusu'na kaymasıdır. Bu gelişme, 1492'de Amerika'nın keşfi ve 1497-1498'de Ümit Burnu seferleri ile başlar. Ancak sözkonusu gelişmelerin havzadaki yansımaları zamanla ortaya çıkmıştır.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz'e Ümit Burnu'ndan gelen mallar, Ortadoğu'nun eski yollarından gelen mallara eşit hale gelmiştir. Bu arada Avrupa tüketimi iki misline çıktığı için, Venedik eski gücünü yeniden kazanmıştır. Bu koşullar, 16. yüzyılın sonuna kadar içdenizin ticareti ve öneminde bir gerilemenin olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak 17. yüzyılın başlarında (1620) baharat artık Akdeniz'e eski Kızıldeniz yoluyla değil, Hollanda gemileri ile, Atlantik ve Cebelitarık yoluyla gelmeye başlamıştır (Braudel, 1977).

Akdeniz'in ekonomisindeki daralma ile, ticaretle ve uzak bölgelerle alışverişlerindeki yavaşlama, 18. yüzyılın ilk yirmi yılında başlamıştır. Bunun nedenini tarihçi Richard Rapp "İçdeniz hile, zorlama, şiddet yoluyla ve ekonomik farklılıkların da etkisi ile Kuzeylilerin (Hollanda-İngiltere) eline geçmişti" diyerek açıklamaktadır. 15. yüzyılın sonlarından başlayarak ticaret yolu ile Akdeniz'e sızan İngilizler'in gelişimi, 1550-1570 yılları arasında, duraklamıştır. Ancak ikinci dalga, daha yaygın ve sürekli olarak, 1570 yılında tekrar başlamıştır.

1571'deki İnebahtı Deniz Savaşı ile tarafların yorgun ve güçsüz düşmesi ve sonrasında Akdeniz yavaş yavaş Protestan ülkelerinin gemilerinin egemenliği altına girmiştir. Silahları güçlü, mürettebatı usta, yük taşıma kapasiteleri fazla olan bu gemiler, önemli ticaret yollarını sırayla ele geçirmiştir. Bu dönemde, İngiliz ve Hollanda sanayi ve ticareti, Akdeniz'den miras kalan birikmiş mal ve mülk zenginlikleriyle beslenmeye başlamıştır.

17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Akdeniz, artık dünyanın merkezi olmaktan çıkıp, yabancıların ticareti ve savaşlarına sahne olan bir bölge kimliğine bürünmüştür. Braudel'e göre; aynı yüzyılda Akdeniz'e Hollanda hakim olmuştur. 1704'te Cebelitarık'ı bir baskınla ele geçiren İngiliz'ler içdenizin batı çıkışında, 18. yüzyıldan bu yana kapı nöbeti tutmaktadır. Tarih boyu çok hareketli olan bu denizde, bu yüzyıldan itibaren İngiltere hareketlenerek yeni üsler aramıştır. Önce Fransız filosunun Mısır'a giderken işgal ettiği Malta Adası, 1800'de, İngilizlerin eline geçmiş ve yakın zamana kadar İngiliz denetiminde kalmıştır. Daha sonra Kıbrıs (1878) ve Mısır'a (1882) yerleşen İngiltere, böylece, Hindistan rotasını çizmiş ve yolu ele geçirmiştir.

1869'da açılan Süveyş Kanalı ve buharlı gemi teknolojisinin gelişmesi, Akdeniz'i bir göl olmaktan çıkarmış ve doğrudan Hint Okyanusu'na yönelik bir yola dönüştürmüştür. Ancak bu aşamadan sonra Ortadoğu'da, bu kavşağının paylaşılması için savaşlar ve barışlar dönemi başlamıştır. Fransızların yaptığı kanal, Akdeniz'le beraber, bir İngiliz yolu haline almıştır ve içdenizin yabancılaşması sürüp gitmiştir. Akdeniz'in tarihinden yabancılaşması; Amerikan Uçak Gemileri ile, Sovyet Helikopter gemilerinin bayrak gösterdiği kapalı bir egemenlik alanı olmasına

kadar uzanmıştır. Akdeniz, bu süreç ile tarihine yabancılaşırken, aynı zamanda stratejik açıdan bir başka önemli konum kazanmıştır. Halen ABD hegemonyasına karşı Avrupa Birliği (AB)'nin konum kazanma savaşı verdiği bir alan görünümünde olan bu içdeniz, bu denize kıyısı olan ülkelerin geleceğinde su, petrol ve doğal gaz gibi stratejik doğal kaynakların etkili olacağı bir sürece doğru hızla yol almaktadır.

1.2 AKDENİZ HAVZASI'NDA GÜVENLİK POLİTİKALARI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Akdeniz Havzası ülkelerinin uluslararası sistem içerisindeki konumları değerlendirildiğinde; Eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan ve Arnavutluk dışındaki Kuzey Akdeniz ülkelerinin tümünün AB üyesi olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Malta ve Kıbrıs da, 2002-Kopenhag zirvesinde, AB üyeliğine kabul edilmiş ülkeler arasına girmiştir. Kopenhag Zirvesindeki gelişmeler göz önüne alındığında, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik çabalarının devam edeceği, ancak sürecin, Türkiye açısından oldukça uzun ve zor bir süreç olduğu görülmektedir. Akdeniz Havzası'nın Güney ve Doğu bölgelerinde İsrail dışında sosyo-ekonomik ve kültürel olarak benzer özelliklere sahip olan Arap ülkeleri yer almaktadır. Havzada yer alan Güney Akdeniz Ülkeleri, İslam Ülkeleri Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı üyesi olup, bu ülkelerden Fas, Tunus ve Cezayir "Mağrip Arap Birliği" üyesi ülkelerdir. Havzanın güneyinde Kuzey Afrika Birliği oluşturulmuştur. Bu bölgedeki ülkelerin tümü, aynı zamanda Arap Birliği, Arap Ortak Pazarı, Arap İşbirliği Teşkilatı; İslam Kalkınma Örgütü gibi kuruluşların üyesidir.

Havzadaki ekonomik ve/veya siyasi birlikler arasında AB'nin ağırlıklı, bir yere sahip olduğu ve hızlı bir şekilde geliştiği ve genişlediği görülmektedir. Havzanın kuzeyindeki birçok ülkenin üyesi bulunduğu AB, ekonomik ve siyasi entegrasyon yolunda önemli adımlar atmış olup, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastrich antlaşması ile, dış politika ve güvenlik alanlarında da ortak politikalar oluşturulması kararını almıştır.

Bir kaç yüzyıldır, Atlantik ve Pasifik civarındaki gelişme dinamizminin gölgesinde kalan Akdeniz Bölgesi, son yarım yüzyılda, yeni bir atılımla bu dinamizmi tekrar yakalamıştır. AB'ye doğru hızlı gidiş, Birliğin güneye doğru genişlemesi, bölgenin güney ve doğusundaki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması, petrol ve doğal gaz kaynaklarının yarattığı yeni itici güç, havzanın kıyılarında turizmdeki hızlı gelişme gibi faktörlerin etkisiyle; bu bölge, dünyada yeniden önemli bir konum kazanma yoluna girmiştir. Özellikle Ortadoğu coğrafyası, büyük petrol rezervleri nedeniyle iki kutuplu dünyada ABD ve Sovyetler Birliği'nin hakimiyet kurmaya çalıştıkları bir bölge olmuştur. Birinci Dünya Savaşında İngiltere ile Fransa Ortadoğu'ya yönelmiş ve 1950'lerden sonra, bu ülkeler, Ortadoğu'daki egmenliklerini artırmışlardır.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Ancak yine bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında güçsüzlükleri nedeniyle hakimiyeti altındaki ülkelere özerklikler vererek bölgeden çekilmiş ve bölgeyi ABD hakimiyetine bırakmıştır. 1956 sonrasında, ABD ve SSCB bölgeye girmiş ve iki kutuplu yapı Avrupa'da çözülürken, Ortadoğu'da oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde Avrupa bölgede ikinci planda kalmıştır. Ancak 1970'lerin sonlarına doğru Avrupa'nın bölgeye ilgisi tekrar başlamıştır.

1970-1989 döneminde tüm dünyada ABD'nin liderliği sarsıntıya uğrarken, aynı dönemde Avrupa Topluluğu, Japonya ve ABD arasında iktisadi ve siyasi alanda bir rekabet başlamıştır. Bretton-Wood sistemiyle gelen sabit kur ve ABD Doları hakimiyeti 1970'lerin başında sorgulanmaya ve dalgalanmaya başlamıştır. 1973 yılındaki petrol ambargosu ile petrol fiyatlarında oluşan artışlar; petrole ABD'den daha fazla bağımlı olan AB'nin, Ortadoğu ve Güney Akdeniz ülkelerine ilişkin dış politikasında değişiklikler yaratmıştır. Gelişmeler doğrultusunda AB'nin bölgeye ait dış politikası ABD'den ayrılmaya başlamış ve Avrupa, Ortadoğu ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek, bölgedeki ABD etkisini azaltmaya çalışmıştır. Bu bağlamda AB, Akdeniz'e doğru açılmaya başlamış ve kendi çevresini Akdeniz'i kontrol etmeye yönlendirmiştir. Söz konusu strateji ile AB, Akdeniz ülkelerinden Yunanistan, Portekiz ve İspanya'yı kendine dahil ederek hem ABD'ye karşı AB'yi güçlendirmek, hem de Akdeniz Havzası'nda kontrolü arttırmak çabasına girişmiştir. AB, bu üyeliklerle Akdeniz Havzası'na doğru bir genişleme politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politikanın son adımları, Malta ve Kıbrıs'ın üyeliğe kabul edilmesidir. 1975 Helsinki Konferansı Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı AGİK nihai senedinde; Ortadoğu'nun güvenliğinin; aynı zamanda, Avrupa'nın güvenliğini etkileyebileceğinden söz edilmiştir. AB, Akdeniz havzasında hakimiyetini arttırma çabalarını yoğunlaştırdığı 1970'lerde, ABD dolarının hakimiyetini de kırmak amacıyla Avrupa Para Birliği çalışmalarını da başlatmış ve sonuçlandırmıştır.

1980'li yıllar, 1970'lerdeki zemine rağmen, AB'nin Akdeniz ve Ortadoğu'da etkili olabildiği bir dönem olmamıştır. Bunda, İran'daki devrim ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Afganistan'ı işgalinin uluslararası havayı gerginleştirmesi ve iki kutuplu yapının tekrar doğmaya başlaması etkili olmuştur. 1980'lerin sonunda SSCB'nin çözülmesi ile AB tekrar harekete geçmiş, ancak bu dönemde Avrupa'nın havzadaki etkinliğinin ne gerginlik dönemleri kadar az, ne de detant dönemi kadar fazla olduğu görülmüştür.

1991 Kasım'ında Madrid'te toplanan Ortadoğu Barış Konferansı'ndaki hakim kuvvet, yine ABD olmuş ve AB'nin Ortadoğu'da hâlâ yeterince etkili olmadığı ortaya çıkmıştır. 1993'te Avrupa Komisyonu, Filistin-İsrail Barış sürecinin sürmesi için çaba harcanması yönünde kararlar almış ve bu sürecin devamı halindē, Ortadoğu ile ilişkilerin gelişeceğini düşünmüştür. Bu dönemde AB, hem Arap hem de İsrail

tarafı ile proje temelinde ilişkiler kurmuş ve Ortadoğu'da OECD gibi bir oluşumun yaratılması ve OGIK-OGİT gibi bir teşkilatın kurulması için çaba göstermiş, ancak başarısız olmuştur.

Daha sonra 1995 yılında Barcelona Konferansıyla başlatılan yeni Avrupa- Akdeniz Ortaklığıyla, bir istikrar ve güvenlik kuşağı kurulması ve Akdeniz ülkelerinde kalıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın koşullarının yaratılması için destek verilmesi amaçlandığı ileri sürülmüştür. Bu tarihten itibaren AB Akdeniz havzasını; ekonomi, dış politika ve güvenlik açısından doğrudan ilgi alanı içerisine almıştır. AB, bölgedeki istikrarın kendi hakimiyetini kolaylaştıracağını da düşünerek, bölgede barış ve güvenliğin sürekliliği için, Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasında birçok alanda büyüyen açığın kontrol altına alınması gerektiği sonucuna varmıştır.

AB'nin istenilen güce ulaşmasının hem doğu hem de güney yönündeki komşularını dikkate almadan gerçekleşmeyeceğini değerlendiren Birlik, bu bağlantıda daha önce uyguladığı yardım politikası yerine ortaklığa yönelik bir "Yenilenmiş Akdeniz Politikası" uygulama kararı almıştır. Bu politikanın ortaklığa yönelmesinde; soğuk savaşın sona ermesi ve jeopolitik önceliklerin değişmesi, ticari ve iktisadi ilişkilerde artan bağımlılıklar, Yeni Dünya Düzeni'nin ekonomi politikaları kadar, AB'nin ortak bir dış politika ve güvenlik stratejisi oluşturarak bölgedeki hakimiyetini arttırma isteği de rol oynamıştır. İzlenen bu politikalar sonucunda, 1990'ların sonlarına doğru AB'nin bölgedeki ağırlığı artmaya başlamıştır.

Ancak, Balkanlarda ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde gelişen krizde NATO, hazır yapısı ve gücüyle ön plana çıkmıştır. NATO'nun soğuk savaş döneminin sona ermesi ile daha sivil konuma çekildiği de göz önüne alınırsa; bu durum, NATO içerisindeki gücü ve önderliği ile ABD'nin bölgedeki hakimiyetinin devam ettiğini ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle AB dış politika ve güvenlik stratejisi oluşturma sürecini hızlandırmıştır.

NATO'nun yeni dönemdeki işlevselliği ve Avrupa Güvenliği içerisindeki yeri konusunda; Almanya, NATO'nun siyasal ve askeri yapısının, Avrupa Güvenliği ve Savunma Kimliği oluşumunu destekleyecek biçimde uyumlaştırılması ve ittifakta Avrupa boyutunun daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Fransa ise, AB ülkelerinin güçlü bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği oluşturması gerektiğini savunmuştur. Halen ABD, NATO görevleri kapsamında, Akdeniz'deki hava ve deniz gücü sayesinde, Akdeniz ve Ortadoğu'da "hegemonik" konumunu sürdürmektedir. ABD'nin NATO içindeki bu hegemonik rolüne muhalefetini sürdürmeye devam eden Fransa, ABD ile eşit bir konumda olmayı istemektedir. Ancak savunma alanına AB'nin bütçeden ayırdığı payın düşmekte olduğunu gören ABD ise, Avrupa ile eşit bir ortaklık ilişkisinden söz edilecekse

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

bunu talep edenlerin daha büyük sorumluluk ve külfet alması gerektiğini ileri sürmektedir (Yıldız, 1997). 1990 lı yıllar için elde edilen veriler ise hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinin ulusal gelirlerinden savunmaya ayırdıkları payın azaldığını göstermektedir (Boniface, 1997).

Halen AB geniş kapsamlı bir askeri müdahale için, lojistik hava ulaşımı, uydular ve bilgi işlem destekli iletişim sistemleri, uçak gemileri gibi birçok konuda ABD'nin gerisinde bulunmaktadır. Avrupa'nın teknolojik açıdan bu olanaklara sahip olması çok zor olmamakla birlikte, bunun önündeki ilk engel, sözkonusu alana mali kaynak ayrılması olarak ortaya çıkmaktadır.

Londra'daki Royal United Service Institute tarafından yapılmış bir araştırmaya göre, söz konusu parasal olanağı elde edebilmeleri için üye ülkelerin savunma giderlerini artırmaları gerekmektedir. Halen, ortalama olarak, GSMH'lerinin %2.5'üğünü savunma giderlerine ayıran AB'nin söz konusu olanaklara ulaşabilmesi için, 21. yüzyılın ilk yılları boyunca yılda %1.5 oranında, yani her yıl 107 milyar dolar tutarında, bir artış sağlaması gerektiği ileri sürülmektedir (Boniface, 1997). Oysa AB bir yandan bir savunma kimliği yaratmaktan söz ederken, diğer taraftan bütçe gerçeklerinden söz ederek, savunma giderlerini kısmaktadır. Buna karşın ABD'nin güvenliği, yılda 300 milyar dolar karşılığında sağlanmaktadır. Güvenlik alanına ayrıca, askeri olmayan üretim sektörlerinden de kaynak aktarılmaktadır (Kennedy, 1993). ABD'nin yüksek savunma giderleri, ekonomisinde birtakım hasarlara sebep olmasına rağmen, uluslararası ilişkilerde yerini sağlamlaştırması ve egemen konumunu güçlendirmesi açısından önem taşımaktadır. ABD, bu egemen konumunu Akdeniz havzasında da güçlü tutmaya çalışmakta, havzadaki güvenlik inisiyatifi açısından NATO, dolayısıyla ABD, ön plana çıkmaktadır.

Ortadoğu ve Güney Akdeniz'de etkisini güçlü biçimde hissettiren etnik ve dinsel ayrıma dayalı çatışmalar, devletler arasındaki bölgesel nitelikli sorunlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya/Hazar petrolü ve doğal gazının Akdeniz'e ve dolayısıyla, Avrupa'ya ulaştırılması ve güvenliği sorunu, bölgesel ve bölge dışı devletlerin jeopolitik çıkarları arasındaki rekabet, ekonomik ve askeri alanlardaki çatışmalar, uyuşturucu ticareti, göç ve mülteciler sorunu gibi sorunlar; NATO'nun Ortadoğu ve Akdeniz bölgesi stratejisini eskiye oranla daha öncelikli bir duruma getirmiştir. Son Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesinde alınan kararlarla, mevcut Kerkük-Yumurtalık hattının yanı sıra Orta Asya ve Hazar petrolü ve doğal gazının akış yolunun Türkiye'den geçerek Akdeniz'e ulaşacak olması, yeni yüzyılda, Akdeniz güvenliği konusunu daha da önemli kılmıştır.

Bunun yanı sıra, Kuzey Afrika ve Akdeniz doğal gaz boru hatları da karşılıklı bağımlılık açısından güvenlik sorununu ön plana çıkartmaktadır. Yeni petrol ve doğal gaz hatları güzergahı konusunda, Rusya'nın etkisiz de olsa bir karşı duruşu

nedeniyle, NATO'nun Rusya'ya dikkat etmesi ve Cebelitarık'tan Karadeniz'e kadar potansiyel ve gerçek kriz alanlarını denetim altına alacak yeni politikalar uygulaması gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Yıldız, 2000). Bunlara ek olarak, Balkanlar ve Kuzey Afrika'da büyüyen istikrarsızlığın ABD ve Avrupalı müttefiklerin çıkarlarını tehdit ettiği ileri sürülmekte ve bu çerçevede, Cezayir ve Mısır, Batıya karşı tepkinin örgütlenebileceği alanlar olarak görülmektedir. Diğer taraftan NATO stratejisi açısından, Kuzey Afrika'yı tehdit eden milliyetçi hareketlerin dolayısıyla Avrupa güvenliğini de tehdit ettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca Akdeniz Havzası ülkelerinden Libya ve Fas, "Avrupa güvenliğine" tehdit bağlamında dikkat edilmesi gereken ülkeler olarak değerlendirilmektedir (Yıldız, 2000).

Washington'daki Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezin'den Anthony Cordesman'a göre, 2020'lerde dünyanın körfez bölgesindeki petrole bağımlılığı iki kat artmış olacaktır. Bu durum, petrol kaynaklarına yönelik uluslararası rekabetin yoğunlaşması anlamına gelmektedir.

Irak'ın, bu günkü hesaplara göre, 112 milyar varil olan petrol rezervi bu ülkeyi, 265 milyar varillik rezerve sahip olan Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci petrol kaynağı yapmaktadır. Diğer taraftan, 2-3 milyar USD'lık yeni yatırımlarla, bu rezervlerin 220 milyar varile yükseltilebileceği ileri sürülmektedir⁽⁴⁾. Petrolün küresel jeopolitik açıdan önemi tartışılmaz. Su ise, Ortadoğu ve Akdeniz jeopolitiği söz konusu olduğunda, yaşamsal öneme sahiptir. Ortadoğu'nun iki ana su kaynağı Dicle ve Fırat nehirleri, Irak topraklarından geçerek Körfez'e dökülmektedir. Petrol ve su gibi iki stratejik kaynağın denetimi, ABD'nin planları açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu durum, ABD'nin son günlerde müttefikleri ile birlikte Irak rejimini devirerek bu ülkede uzun süre kalma planlarını hızlandırmaktadır.

Bölgede güvenlik insiyatifi açısından ABD'yi öne çıkaran bu planlar, AB içerisinde, özellikle askeri gücü ile öne çıkan Fransa ve Almanya'da rahatsızlık yaratmıştır. ABD'nin Irak konusunda sıcak çatışmaya yönelik ısrarlı politikasının; Ortadoğu ve dolayısıyla Doğu Akdeniz Havzası'nda ABD hegemonyasının artarak sürmesine olanak tanıyacak sonuçlar yaratacağı bilinmektedir.

Su kaynakları yetersiz olan bu bölgede, su taşımacılığı ve ticareti çok uluslu şirketlerin ilgi alanına girerken; ABD'nin bölgede böyle bir denetim ve güce sahip olmasının sağlayacağı avantajlar da açık olarak ortaya çıkmaktadır. Irak operasyonu ile ABD'nin bölgeye uzun süreli siyasal ve ekonomik yatırımlar yapabilecek bir şekilde yerleşmesi, Akdeniz Havzası'nda bu avantajlarını kullanmasına olanak tanıyacaktır. Bu da "Avrupa Kanadının Savunma Kimliği"nin

⁽⁴⁾ Ergin YILDIZOĞLU "Büyük Karışıklığa Doğru" Global Politik Kültür. Cumhuriyet Gazetesi 17 Temmuz 2002.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

daha açık bir biçimde ortaya çıkması ve ABD'nin ağırlık ve etkisinin dengelenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması için bir itici güç oluşturacaktır.

Konu, özet olarak, Akdeniz Havzası'nın denetimi bağlamında ele alındığında; AB'nin kendi güvenlik ve savunma kimliği oluşturma sürecinin hangi hızda ilerleyeceği çok açık olmasa bile, 1999 Helsinki Zirvesi'nde 60.000 kişilik bir ordu oluşturma kararı, Birliğin bu süreçte istekli olduğunu ortaya çıkartmaktadır.

1.2.1 AB'nin Güvenlik Politikası

70'li yıllardan bu yana ortak dış politika geliştirmeye çalışan AB üyeleri; 1986'da, ilk olarak, Tek Senet'le, ortak siyasi çalışmanın yasal temelini atmıştır. Ortak dış ve savunma politikaların kurumsal yapılanmasının somut adımları ise Almanya'nın Köln şehrinde yapılan AB Konseyi Zirvesi'nde alınan kararlarla atılmıştır. Avrupa Birliği, tarihinde ilk kez, Avrupa'nın dış politika ve güvenliğinden sorumlu bir temsilci atamıştır. Bu göreve ve aynı zamanda Konsey'in genel sekreterliğine NATO eski genel sekreteri Javier Solana getirilmiştir ⁽⁴⁾.

AB'nin dışa karşı ortak güvenlik politikası geliştirmeye çalışması iki temel sebebe dayanmaktadır; Birincisi, ortaya çıkmış veya çıkabilecek olan anlaşmazlıkların çözümünde tek bir devletin güçsüz kalmasıdır. Güvenliği tehdit eden unsurlar artık, doğu-batı bloğu karşıtlığı değil, Yeni Dünya Düzeni ile küreselleşen yoksulluk, etnik çatışmalar, milliyetçilik ve yeni oluşumların getireceği belirsizlikler, göç dalgaları, nükleer silahlar olarak ele alınmaktadır.

AB, bu unsurların arasında yeralan göç dalgaları ve bunun sürekliliğinden önemli ölçüde rahatsızlık duymaktadır. Güney Akdeniz ülkelerindeki ekonomik durgunluk ve demografik dengesizliğin AB üyesi Akdeniz ülkelerine göçü arttıracığı, bunun da "Avrupa Güvenliğini" tehdit edeceği ileri sürülmektedir. Bu göçlerin AB üyesi Kuzey-Batı Akdeniz ülkelerinde sosyo-ekonomik sorunlara yol açtığı gibi "Avrupa Politikalarının" geliştirilmesi ve Avrupa Toplumunun istikrarını bozduğu belirtilmektedir. Küreselleşmenin yararlarından söz eden ve serbest dolaşımı savunan bu ülkelerin; bu süreçten rahatsız oldukları, sorunların yerinde kalmasını ve Avrupa'ya taşınmasını istemedikleri görülmektedir.

⁽⁴⁾ Solana'nın 18 Ekim 1999'da bu görevi üstlenirken söylediği şu sözler AB'nin siyasi güç olarak dünyada üstlenmeyi hedeflediği rollerin ve buna bağlı olarak politikaların işaretlerini vermektedir: "Avrupa kendi ortak çıkarlarını belirleme arzusunda ve yeteneğinde olmalı ve bu çıkarlarını dünya çapında kabullendirebilmek için kararlı olmalıdır. Buna ulaşmak için ise üç önemli adım gerekmektedir: Ortak dış politikada etkin bir karar alma süreci yaratmak, deklarasyon ağırlıklı dış politikadan eyleme dönük dış politikaya geçiş yapmak ve etkin bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmak".

İkinci önemli sebep olarak soğuk savaş öncesinde baş rolü paylaşan iki süper gücün Avrupa sahnesinden göreceli olarak elini çekmesi gösterilmektedir.

Diğer taraftan, enerji arzı açısından, Ortadoğu ve Hazar Denizi petrol ve doğal gaz akış yolunun Türkiye'den geçmesi, Akdeniz'in "güvenliği" sorununu, dolayısıyla, Kıbrıs'ın, AB için taşıdığı jeostratejik önemi öne çıkartmaktadır. Kuzey Afrika ve Akdeniz doğal gaz boru hatları da karşılıklı bağımlılık ve olası anlaşmazlıklar açısından "güvenlik" sorununu öne çıkaran diğer alandır.

AB bu unsurları dikkate almış ve Köln Zirvesi "güvenlik" bağlamında AB için önemli bir kilometre taşı oluşturmuştur. Zirvede kriz önleme ve siyasi ve askeri müdahaleler konusunda AB çatısı altında bir birimin kurulması kararlaştırılmıştır.

Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (ESDI) adını taşıyacak olan bu birimle, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) kurumsal olarak AB ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştır.

Bosna Hersek ve Kosova'da yaşananlar AB'deki bu dönüşümlere ivme kazandıran gelişmeler olmuştur. Özellikle Kosova krizi, NATO'nun siyasi ağırlığını bir kez daha ortaya koymuş ve AB'nin şu ana kadarki durumuyla ne siyasi ne de askeri açıdan kendi kıtasındaki sorunları çözebilecek durumda olmadığını ortaya çıkarmıştır. "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası"nın inandırıcılığı, AB'nin bu alanda aldığı kararları, gerekli hallerde, askeri yöntemlerle hayata geçirmeye hazır olup olmamasına bağlıdır. Örneğin; AB'nin Güneydoğu Avrupa'nın enerji güvenliğini, Akdeniz'de "İstikrar" adı altında "somut ekonomik ve askeri" yöntemlerle sağlayabilmek için bu "Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına" ihtiyacı olacağı açıktır. Bu bağlamda AB, oluşum ve çizgileri netleştirilmiş yeni politikaları hayata geçirmeye başlamıştır.

Ancak Yıldız (1997:80)'a göre, "halen NATO, ABD, AGİT, BAB, Avrupa Konseyi gibi teşkilatların her biri, Avrupa ve Kuzey Amerika arasında siyasal alanda ve güvenlik konularında işbirliği sağlamakta ve global düzeyde kontrol ve denetim ağının kurulmasında önemli rol oynamakta iseler dahi, bu ilişkiler ağının kırılma noktalarının oldukça fazla olduğunun gözden uzak tutulmaması" gerekmektedir.

Bir yandan bölgesel ya da global düzeyde devletler arası çıkar çatışmalarının ittifak sisteminde yarattığı çatlama ya da ortak siyasal birlikler ve işbirliğini geliştirme çabaları, diğer taraftan açlık, yoksulluk, sosyal güvenlik sorunları, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artışı, demografik sorunlar, etnik ve dinsel ayrıma dayalı çatışmalar, göç, çevre sorunları, nükleer ve biyolojik silahların yayılması tehlikesi, uyuşturucu ticareti, terör gibi sorunlar, tüm dünya genelinde olduğu gibi, Akdeniz Havzası için de bu kontrol ağının sınırlarını zorlamaktadır.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Havzada, halen ne denli güçsüz olursa olsun Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan dışlanmayı kabul etmeyeceği ve NATO destekli düzenlemelerde, gücünü hissettirmeye çalışacağı ileri sürülmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; Akdeniz Havzası'nda gerek güvenliğin sağlanması, gerekse ekonomik ve siyasi stratejiler oluşturulması ve uygulanması açısından ABD'nin ağırlığının sürdüğü ortaya çıkmaktadır. Ancak bu ağırlığın, Akdeniz Havzası özelinde AB'nin coğrafi konum avantajı, işbirliği programları ve bölgedeki çıkarları nedenleriyle; gelecekte, AB lehine dengelenmesi olasılığı yüksektir. AB'nin kısa-orta vadeli bir gelecekte, 27 ülkeye çıkartmaya çalıştığı genişleme sürecinin başarı ile tamamlanması durumunda; dünyanın gelişmiş ve stratejik öneme sahip ülkelerinin yer aldığı Birlik, uluslararası sistemde bir başka hegemonya gücü olarak ortaya çıkacaktır.

Bu durumda, Dünyanın her altı ülkesinden biri, ortak savunma ve güvenlik kimliğine sahip olmaya çalışan bu Birliğin üyesi haline gelecektir. Söz konusu gelişme Akdeniz Havzasında siyasi ve güvenlik politikalarının yanı sıra birçok alanda strateji geliştirmek ve uygulamak açısından ABD'ye karşı AB'nin etkinliğinin artabileceğini ortaya koymaktadır.

1.2.2 AB ve Akdeniz

Yaklaşık olarak dünya topraklarının %6'sına yayılan, dünya nüfusunun %7'sini oluşturan ve dünya zenginliğinin %8'ini elinde bulunduran (Kutlu, 1997:1) Akdeniz Havzası, stratejik çıkarların karşı karşıya geldiği, ticari ve kültürel alışverişin gerçekleştiği bir merkez olma özelliğini devam ettirmektedir.

Akdeniz bölgesi AB için geçmişte olduğu kadar günümüzde de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, AB'inde Akdeniz Havzası'nın geleceği; BM çevre programı (UNEP) Akdeniz Eylem Planı (MAP) ve diğer bazı kurumların katkılarıyla sürdürülen, Mavi Plan (Plan Bleu) çalışmaları ile kapsamlı bir şekilde, incelenmektedir.

Havzada uluslararası ilişkileri oluşturan sebepler, hem AB için hem de Birlik dışı Akdeniz ülkeleri için, geçmişte olduğu gibi, bugün de varlığını ve önemini korumaya devam etmektedir. Bu sebeplerden birisi, "Türkiye dışında kalan söz konusu Akdeniz ülkelerinin, Birlik ülkeleri ile, geçen yüzyılın sömürgeciliği üzerine dayalı, yakın ekonomik politik ve kültürel ilişkilerin bulunmasıdır" (Şahinöz, 1993:50). Halen AB içerisinde yaşayan, Birlik dışındaki Akdeniz ülkeleri orijinli yaklaşık on milyon Müslüman (Bilici, 1995:13), hem AB'nin bu ülkelerle, hem de bu ülkelerin AB ile olan ilişkilerinin önemini arttıran diğer bir neden olarak ortaya çıkmaktadır.

AB içindeki bu nüfusun hızlı artış eğilimi, hem kültürel uyumsuzluk hem de işsizlik açısından mevcut sorunları arttıracak bir potansiyel olması nedeni ile Birlik için önem taşımaktadır. Bu nüfustan Akdeniz ülkelerine gönderilen dövizler ise, bu yoksul ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Akdeniz havzasına yerleşen ticari ilişkilerde; AB'nin her zaman ve en fazla dış ticaret fazlası vermesi, Birliğin, ilişkileri devam ettirmekten yana olacağını ortaya koymaktadır. Akdeniz ülkeleri açısından bakıldığında ise, AB gibi refah düzeyi çok yüksek bir bölgesel entegrasyonla ilişki içerisinde bulunarak bu zenginlikten faydalanma düşüncesi, ilişkilerin sürekliliği için önemli bir diğer nedeni oluşturmaktadır. Bütün bunların dışında AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilerin oluşmasındaki doğal ve genel bir başka neden de, coğrafi yakınlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu nedenlere, uluslararası sistemde oluşup, ilişkilerin ilerlemesine ya da gerilemesine sebep olan zamana bağlı konjonktürel nedenler de eklendiğinde; AB ile Akdeniz ülkeleri ilişkilerinin, neredeyse doğal bir gereksinim taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak ekonomik bakımdan AB'nin etkisi altında bulunan Akdeniz Havzası'nda, ülkeler arasında refah dağılımı açısından eşitsizlikler bulunmaktadır. Akdeniz'e kıyısı bulunan Birlik üyesi ülkeler, bölgenin tüm zenginliğinin üçte ikisinden daha fazlasına sahiptir. Avrupa Birliği'nde kişi başına düşen ortalama milli gelir diğer Akdeniz ülkelerinde kişi başına düşen milli gelirin en az yaklaşık on katı civarındadır (Kutlu, 1997). Bu farkın 2010 yılında 20 kata çıkacağı ileri sürülmektedir (Tinar, 1998:34). Mavi Plan çalışmalarında, havzadaki az gelişmiş ülkelerin 20 yıl boyunca %6 - %10 büyüme oranı ile gelişmesi halinde bile, AB ülkelerinde kişi başına düşen bugünkü milli gelirin ancak yarısına erişebileceklerinden söz edilmektedir. Tunus ve Fas'ta 1985-1994 yılları arasında kişi başına gelir artış hızı dikkate alınarak yapılan bir tahminde; bir Tunuslu'nun bir Fransız vatandaşının bugünkü gelir seviyesine ulaşabilmesi için 123 yıla, Fas'lının ise 253 yıla ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır ⁽⁴⁾.

Akdeniz Havzası'ndaki çok boyutlu karşılıklı bağımlılık ilişkileri daha çok ekonomik alanda yoğunlaşmaktadır. Son yıllardaki dış ticaret rakamları incelendiğinde; Akdeniz ülkelerinin ithalat ve ihracatta AB ülkelere bağımlılığının, AB ülkelerinin aynı açıdan Akdeniz Havzası'na bağımlılığından çok daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Filistin dışındaki 11 Akdeniz ülkesinin dış ticaretinde AB'nin payı ithalatta ortalama %49.8 ihracatta %47 dir. Buna karşılık 15 AB üyesi ülkenin ortalama ithalatında Akdeniz'in payı, sadece, %5.7 iken, ihracattaki payı %8.2'dir (Tinar 1998:44).

⁽⁴⁾ Le Monde Diplomatique, April 1998, p. 14

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

Akdeniz ülkelerinin çoğunluğunun ekonomisi, AB'ne yaptıkları ihracata büyük ölçüde bağlıdır. Akdeniz ülkeleri ise AB'nin ABD'den sonra ikinci en büyük pazarı durumundadır. Kısacası Akdeniz ülkeleri, AB'nin önemli bir dış pazarı konumundadır. AB'nin Akdeniz ülkelerine yaptığı ihracat oranı, bütün Afrika, Karayipler, Pasifik (AKP) ülkelerine yapılandan daha fazla, Japonya'ya yapılanın üç katı, ABD'ye yapılanın ise, yarısına eşittir (Kutlu, 1997). AB, ABD ve Japonya ile yapılan ticarete açık verirken, Akdeniz ülkeleriyle yapılan ticarete sürekli fazla vermektedir. Diğer Akdeniz ülkeleri AB'ye rakip olmaktan ziyade, iyi bir pazardır. Akdeniz ülkelerine AB'den yapılan sadece motorlu taşıt ihracatı, bu ülkelere yapılan toplam tekstil ithalatından daha fazladır (Kutlu, 1997).

Öte yandan AB'nin petrol ve doğalgaz ağırlıklı enerji ithalatının yaklaşık dörtte biri Akdeniz Havzası'ndan yapılmaktadır. Benzer şekilde turizm de önemli bir işbirliği alanı oluşturmaktadır (Tınar 1998). Başka bir kaynağa göre de, Akdenizli ortaklar AB'nin enerji ihtiyaçlarının %20'sini karşılamakta, ihracatlarının yarısını (Kuzey Afrika ülkelerinde 2/3'ünü) AB'ye yapmakta, ithalatlarının yarısını da AB'den karşılamaktadır (Delpuech, 1997). Avrupa-Akdeniz ortaklığı, bu karşılıklı ancak eşitsiz bağımlılık ilişkileri üzerinde şekillenen bir ortaklık olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu ticari ilişkileri yanı sıra Akdeniz Havzası, aynı zamanda, AB için stratejik öneme sahip bir alan oluşturmaktadır. AB ve Akdenizli ortaklarının, daha önce de belirtildiği üzere, birbirlerine bağımlı oldukları birçok alan mevcuttur. Birlik ve ortaklık arasında hızlı bir ekonomik hareketlenme sağlanamaz ve demografik artışlar frenlenip denetim altına alınamazsa, AB dışındaki Akdeniz ülkeleri, 2035 yılında gelir dağılımı gittikçe bozulmuş olan 400 milyonluk bir nüfusa sahip olacaktır (Kutlu, 1997). Bu nedenle, bölgede olası krizler önlenerek barış ve istikrarın sürdürülmesi AB için önem taşımaktadır. Bu bakış açısı ile 1971'de Akdeniz politikasını değerlendiren AT Komisyonu, bölge ülkeleriyle AT'nin ekonomik ve politik çıkarlarının çakışması ve Avrupa'nın bölgedeki etkisine dikkat çekerek, Akdeniz'in kalkınmasının, Avrupa entegrasyonunun doğal bir uzantısı olacağını ifade etmiştir (Kutlu, 1997).

AB-Akdeniz ilişkileri, Topluluğun kurulduğu yıllarda başlayan ve genelde, belirli süreler için geçerli olan, ikili ticari anlaşmalar şeklinde gündeme gelmiştir. 1970'li yılların başında ise, süresiz anlaşmalar ve süreli mali protokoller şeklinde olan ilişkiler, daha kapsamlı global bir çerçeveye oturtulmuştur. 1980'li yıllardaki ekonomik durgunluk, Birliğin Akdeniz'e doğru genişlemesi ve diğer üçüncü ülkelerle olan ilişkilerde kaydedilen ilerlemeler; AB'ni Akdeniz politikalarını yeniden ele almaya yöneltmiştir. Daha sonra, 1990'lı yılların başlarında oluşturulan ve kapsamlı bir işbirliğini içeren "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası" (YAP) uygulamaya konulmuştur.

AB-Akdeniz ilişkilerinin genel seyrine bakıldığında; ilişkilerin, başlangıç dönemindeki ikili ilişkilerden (ülke-ülke), önce global çerçeveye (AB-Akdeniz ülkeleri) ve daha sonra da bölgesel çerçeveye (AB-Akdeniz Bölgesi) taşınarak kapsamının gittikçe genişletildiği fark edilmektedir. Ticari anlaşmalarla başlayan ilişkiler, günümüzde siyasi, ekonomik ve sosyal olmak üzere, hemen hemen bütün alanları kapsayacak şekilde genişletilmeye çalışılmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, 1995 yılında Barcelona Konferansı ile başlatılan yeni Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinde, Akdeniz Havzası'nda bir istikrar ve güvenlik kuşağı kurulması ve Akdeniz ülkelerinde kalıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın koşullarının yaratılması için, bu ülkelere destek verilmesinin amaçlandığı ileri sürülmektedir. Taraflar, bir "Avrupa-Akdeniz Ekonomik Alanı" oluşturarak; ticarete serbestlik sağlanması, bu sürecin gerektireceği ekonomik ve kurumsal düzenlemeler için AB'nin gerekli desteği vermesi ve dış politika ve güvenlik alanlarında işbirliğinin artırılmasını hedeflemektedir (Tınar, 1998).

Avrupa-Akdeniz İşbirliği Programı çerçevesinde; 1978 yılından bu yana, Toplulukla ortaklık veya işbirliği anlaşması yapmış olan Akdeniz ülkeleri arasında 5'er yıllık dönemleri kapsayan mali protokoller yapılmıştır. Bu protokoller kapsamında Akdeniz ülkelerine hem Topluluk bütçesinden, hem de (AYB) kaynaklarından mali yardım sağlanmıştır. Bu mali yardımlar kapsamında 1978-1991 döneminde Güney Akdeniz ülkeleri, Topluluk bütçesinden 1 milyar 337 milyon ECU yardım almıştır. Aynı dönemde bu ülkeler ve İsrail, AYB'den 1 milyar 965 milyon ECU tutarında kredi kullanmıştır. Dördüncü mali protokoller kapsamında bu ülkelere bütçeden 1 milyar 75 milyon ECU, Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından da 1 milyar 300 milyon ECU tahsisat yapılmıştır. Bu yardımların yanısıra Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Yatay Mali İşbirliği çerçevesinde 230 milyon ECU'sü bütçeden ve 1.800 milyon ECU'sü de AYB'den olmak üzere, 2 milyar 30 milyon ECU tutarında kaynak ayrılmıştır (Kutlu 1997:48). Ayrıca MEDA Tüzüğü çerçevesinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın yürütülmesine yönelik olarak, Akdeniz ülkelerinin tümü ve 1995-1999 dönemini kapsamak üzere, AB bütçesinden 3 milyar 420 milyon ECU tahsis edilmiştir (Tınar, 1998:40). Ancak AB - Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde gerçekleştirilmesi düşünülen girişimler ve az gelişmiş Akdeniz ülkelerinin yapısal sorunları dikkate alındığında, yukarıda sözü edilen yardımların yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.1 İlk Dönem AB Akdeniz Politikaları

Avrupa Topluluğu, Akdeniz ülkeleri ile ilgili olarak, 1970'ler ve 1980'ler boyunca, öncelikle dış ticaret imtiyazlarına dayalı geleneksel bir yaklaşım ve proje yardımına dayalı bir mali işbirliği politikası izlemiştir. 1975-1979 yılları arasında Akdeniz

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

ülkeleriyle iktisadi ve mali işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde Akdeniz ülkelerinden gelen ihrac mallarına ticari imtiyazlar tanınmış, kalkınma proje ve programlarında kullanılmak üzere mali yardımlar da yapılmıştır. Bu kapsamda 1978-1991 yılları arasında ilk üç mali protokol yürürlüğe konmuş ve yaklaşık 2,1 milyar ECU hibe verilmiş ve 2,2 milyar ECU' lük de AYB kredisi açılmıştır. Ancak bu girişimler AT üyesi olmayan Akdeniz ülkelerinin ekonomik gelişmesini desteklemede yetersiz kalmıştır (Depluech, 1997).

Tınar'a (1998) göre AB'nin Akdeniz Havzası işbirliği için gösterdiği çabaların başarısı, Akdeniz'in kuzey kıyıları ile sınırlı kalmış, söz konusu anlaşmalar Yunanistan'ın 1981'de, İspanya ve Portekiz'in ise 1986'da AB'ye tam üye olarak katılmalarına yardımcı olmuştur.

AB'nin Akdeniz Politikası'nın 90'lı yıllara kadar olan uygulamaları, iyimserlik yaratacak bir gelişme gösterememiştir. Uygulamaların beklenen sonuçları vermemesi, dünyadaki önemli siyasi gelişmeler ve AB'nin kendi iç sorunlarına eğilmesi Akdeniz Politikası'nı durgunluğa itmişse de bu durum uzun sürmemiş ve 90'lı yılların başlarında oluşturulan "Yenilenmiş Akdeniz Politikası" ile AB ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır.

1.2.2.2 AB'nin Yeni Akdeniz Politikası

Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Avrupa'nın jeopolitik ve stratejik görünümünü alt üst etmiştir. Çeşitli Orta Avrupa ülkelerinin AB'ye katılmak için başvurması, AB'nin ilişkilerinin Güneye doğru yeniden ayarlanması için gerekçe olmuştur. Diğer taraftan küreselleşme ve bölgeselleşme adı altında uygulanan yeni ekonomik politikalar Akdeniz ülkelerini de Avrupa ile bağlantı kurmaya zorlamıştır.

Avrupa Birliği'nin istenilen güce ulaşmasının, hem doğu hem de güney yönündeki komşularını dikkate almadan gerçekleşmeyeceğini değerlendiren Birlik üyesi ülkeler, bu bağlamda 1992 yılında yardım yerine ortaklığa yönelik bir "Yenilenmiş Akdeniz Politikası" uygulama kararı almıştır. Bu politikanın ortaklığa yönelik nedenleri Delpuech (1997) tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- a) Soğuk savaşın sona ermesi ve jeopolitik önceliklerin değişmesi,
- b) Ticari ve iktisadi ilişkilerde artan bağımlılıklar,
- c) AB ülkeleri ve Akdeniz ülkeleri arasındaki gelir farklılıkları,
- d) Barış ve Güvenlik,
- e) Küreselleşen ekonomi.

1992'de, Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyi Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nda, ilk kez olarak belirtilen bu küresel işbirliği düşüncesi, Haziran

1994'de Korfu'da ve Aralık 1994'de Essen'de toplanan Avrupa Konseyi zirvelerinde teyit edilmiş ve somutlaştırılmıştır. Daha sonra Haziran 1995'te Cannes şehrinde toplanan Avrupa Konseyi "Bir Avrupa-Akdeniz Ortaklığı" kurulmasını tavsiye eden Avrupa Komisyonunun teklifini onaylamıştır (Tınar, 1998). Son olarak, 27-28 Kasım 1995'te Barcelona'da düzenlenen Avrupa-Akdeniz Konferansı ise yeni bir bölgesel gruplaşmanın temellerini atmış ve Avrupa-Akdeniz ilişkilerinde yeni bir süreci başlatmıştır. Bu Konferansta Dışişleri Bakanları tarafından temsil edilen AB'nin 15 üye devleti ve 12 Akdenizli ortak, AB Konseyi ve Avrupa Komisyonu, bu ortaklık için temel ilkeleri içeren bir bildirgeyi kabul etmiş ve uygulanmasını garanti etmek için bir çalışma programı onaylamıştır. Böylece ortak bir temel oluşturan 27 ülke, Barcelona bildirgesini kabul ederek, diyalog ve işbirliği için bir yol açmıştır. Halen Avrupa Birliği, Almanya, Avusturya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan'ı kapsamakta, Akdenizli Ortaklar ise Cezayir, Fas, İsrail, Kıbrıs, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Filistin yönetiminden oluşmaktadır (Delpuech, 1997). 2002 Koppenag Zirvesinde Kıbrıs ve Malta'nın AB'ye tam üyeliği için karar alınmıştır.

1.2.2.3 Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmalarının Kapsamı

Avrupa-Akdeniz ortaklık anlaşmalarında; demokratik ilkelere ve temel insan haklarına saygı, anlaşmaların önemli bir unsuru olarak görülmekte olup başta barış, güvenlik ve bölgesel kalkınma olmak üzere tüm ortak ilgi alanlarında taraflar arasında düzenli siyasi diyalog kurulması amaçlanmıştır.

Akdenizli ortakların her biri için anlaşma, yürürlüğe girmesinden itibaren en fazla 12 yıllık bir geçiş dönemi içinde tedricen serbest ticaret uygulamasına geçilmesini öngörmektedir. Birlik içinden gelen sanayi mallarında, Akdenizli ortağa yapılan ihracat üzerindeki gümrük vergileri, 12 yıllık bir geçiş döneminde tedricen kaldırılacaktır. Anlaşmalara imza koymuş Akdenizli ortaklardan gelen sanayi mallarının, Birliğe ihraç edilmesinde ise, önceden mevcut olan serbest ticaret rejiminden yararlanmaya devam edilmesi kabul edilmiştir. Tarım ürünlerinde ise anlaşma, halen uygulanmakta olan tercihli tedbirlerin genişletilmesi yoluyla tedrici bir liberalleşmeyi öngörmektedir (Tınar, 1998). Bu anlaşmalar ile çevre, enerji, turizm, gibi bazı sektörlerde işbirliği yapılması planlanmıştır. Anlaşmada bu işbirliği için hedefler ve öncelikli uygulama alanları belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, İsrail hariç tutularak, MEDA programı yoluyla, anlaşmaların muhtelif unsurlarını uygulamak için mali yardımlar sağlanması öngörülmüştür.

1.2.2.4 1995 Barcelona-Avrupa Akdeniz Konferansı Süreci

AB'nin Akdeniz politikalarına ilişkin dönüm noktalarından biri olduğu söylenen ve Kasım 1995'de 27 ülkenin dışişleri bakanları tarafından ittifakla Barcelona'da kabul edilen ortaklık anlaşması, Avrupa ve Akdenizli ortaklar arasındaki ilişkileri AB stratejilerine göre yeniden düzenlemiştir.

Barcelona'daki anlaşmaya göre ortaklardan her birinin ilgi alanları ve çıkarları bir eşitlik ilişkisi içerisinde dikkate alınacaktır. Barcelona'da kabul gören bu üst düzey jeopolitik projenin üç ana hedefi;

- *Siyasi diyalogun ve güvenliğin güçlendirilmesi yoluyla ortak bir barış ve istikrar sahasının oluşturulması.*
- *Akdenizli ortakları, Avrupa Birliği ekonomik sistemine entegre etmek için, ekonomik ve mali ortaklık yoluyla bir refah paylaşım bölgesinin oluşturulması ve bir serbest ticaret bölgesinin tedricen kurulması,*
- *Kültürler ve sivil toplumlar arasında ilişkilerin artması, sosyal, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, halklar arasında yakınlaşmanın sağlanmasının teşvik edilmesi,*

olarak tespit edilmiştir (Tınar, 1998).

Avrupa Birliği'nin 15 üye devletinin Barcelona sonrasında Akdeniz'e ait politikalarının temel hedefi, Akdeniz'in kuzeyindeki ve güneyindeki komşuları arasında mevcut dengesizliği azaltmak olarak belirlenmiştir. Barcelona toplantısı, Avrupa Birliği ve Akdenizli Ortaklar arasındaki ilişkilerin tüm düzeylerde yoğunlaştırılmasını hedefleyen bir süreci başlatmıştır. Bu anlaşma ile bölgede sağlanmaya çalışılan gelişmeler aşağıda detaylı olarak ele alınmıştır.

Avrupa Birliği'nin geçmişteki işbirliği politikaları, nispeten sınırlı ekonomik ve mali özellikler içermekte iken, "Yenilenmiş Akdeniz Politikası" ile ekonomik ve mali alanlara ek olarak iki yeni unsur daha gündeme gelmiştir. Bunlar dış politika ve güvenlik alanı ile, sosyal ve kültürel alanlardır.

Bu ortaklığa üye 27 ülke, Akdeniz Havzası'ndaki halklar arasında son yıllarda büyümüş olan dengesizliği gidermek için kültürel diyalogun yenilenmesinin, siyasi ve ekonomik işbirliği kadar önemli olduğunu kabul etmiştir. Bu konuda uygulanacak olan programların genel amacının, Akdeniz'in bir cepheleşme sınırı olmasına izin vermemek için bölgeyi bir temas alanı haline getirmek olduğu iddia edilmektedir (Kutlu, 1997).

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın çerçevesinin sadece hükümetler ile sınırlı olmadığı, bu ortaklıkta sivil topluma ve özel sektöre büyük roller verilerek toplumun tüm katmanlarını ilgilendiren bir ilişki sürecinin hedeflendiği ileri sürülmektedir. Barselona'da 27 ortak, düzenli bölgesel diyalog yoluyla, uygulanan politik, ekonomik ve kültürel alanlarla ilgili öncelik ve uygulamaları içeren bir çalışma programını kabul etmiştir. Avrupa Birliği troykasından ve Akdenizli ortakların her birinden oluşan "Barselona Süreci Avrupa-Akdeniz Komitesi", bu çalışma programı çerçevesinde, ortalama üç ayda bir toplanmaktadır. Avrupa Komisyonu, bu çalışmalarını yönetmekte ve izlemektedir. Ortalama altı ayda bir kez bakanlar düzeyinde iki sektörel toplantı ve uzmanlar düzeyinde ise beş toplantı yapılmaktadır.

Akdeniz Havzası ülkeleri arasındaki ekonomik ve mali ortaklığın bir alt boyutu da mali işbirliği olarak ortaya çıkmaktadır. Haziran 1995'te Cannes şehrinde toplanan Avrupa Konseyi, 1995-1999 dönemi için Akdenizli ortaklar ile mali yardım paketinin miktarını 4,685 milyar ECU olarak belirlemiştir. AYB kredilerinin bütçe fonlarına eklenmesiyle AB tarafından Akdenizli ortaklara tahsis edilen finansman, yılda yaklaşık 2 milyar ECU düzeyine çıkmıştır (Delpuech, 1997). AB dışındaki Akdeniz ülkelerinin sorunları göz önüne alındığında çok yüksek olmayan bu rakam yine de, 1992 ve 1996 arasında tahsis edilen kaynaklara kıyasla, büyük bir artış anlamına gelmektedir.

Bu yardımın %90'ı iki taraflı uygulamalar için mali protokollere, %10'u da bölgesel diyalog sürecinde saptanan bölgesel işbirliği projelerine tahsis edilmiştir. Barselona Bildirgesi'nde öngörülen hedeflere ulaşmak için Akdeniz bölgesindeki tüm ortaklık alanlarını kapsayan MEDA Programı, 1995-1999 dönemi için ayrılan mali paketin 3,42 Milyar ECU'lük büyük bir bölümünü oluşturmuştur (Tinar, 1998).

Yenilenmiş Akdeniz Politikası, teknik olarak değerlendirildiğinde; uygulamaların, münferit projelere yardım sağlanması yerine, ortaklaşa kararlaştırılan bir tempoda ilerleyerek, bir global reform politikasına destek verilmesi şekline dönüştüğü görülmektedir.

1.2.2.5 Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Gelişimi

Avrupa Birliği, 1995 Kasım ayında Barselona'da başlatılan Avrupa-Akdeniz sürecini daha sonra somut gelişmelerle devam ettirmiştir. 1995 yılında Barselona'da yapılan Birinci Avrupa Akdeniz Konferansı'ndan sonra ikinci konferans 1997 yılının Nisan ayında Malta'da yapılmıştır. Malta bildirgesi ile bu ortaklığın gelişimi için bir dizi öncelikler belirlenmiş ve Konsey, tüm ortaklarını bir Avrupa-Akdeniz barış refah

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE

ve istikrar alanı kurulması amacı ile ortaklığı güçlendirmeye teşvik etmiştir.

1995 yılı sonrasında daha somut temeller üzerine oturtulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı süreci iki taraflı ilişkiler açısından, Akdenizli Ortaklar ile Avrupa Birliği arasında bir dizi Ortaklık Anlaşmaları biçimini almaktadır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığının gelişim sürecinde 1995, 1996 yıllarında önce Tunus, İsrail ve Fas ile Avrupa-Akdeniz Anlaşmaları imzalanmıştır. Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Cezayir ile 1995 yılında başlayan görüşmeler devam etmekte olup bu görüşmelerin önündeki en büyük zorluğu tarımsal ürün ticaretiyle ilgili düzenlemeler oluşturmaktadır. Ayrıca Filistin Yönetimi ile de 1997 yılında bir ön ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Böylece Avrupa-Akdeniz Anlaşmaları ağının daha da genişletilmesi yoluyla bir Serbest Ticaret Alanı oluşturulması yönünde ilerlemeler kaydedildiği öne sürülmektedir.

Akdeniz Havzası'ndaki yeni Ortaklık Anlaşmaları, sınırsız bir süre için imza edilmiş olup 1970'lerde imza edilen İşbirliği Anlaşmaları'nın yerini almıştır. Her bir anlaşma, Akdenizli Ortaklar ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin global niteliğini yansıtmaktadır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinde; ekonomik işbirliği, Enformasyon ve Medya, Kültürel Miras, MEDA Demokrasi Programı alanlarında bölgesel etkinlikler ve projeler yürütülmüştür. 15-16 Nisan 1997'de Malta'da yapılan ikinci Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansında, ilerlemede bazı sorunlarla karşılaşılsa bile diyalogun devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak, Malta Konferansı'nın ortak bir bildiri yayınlamadan kapanması, diyalog sürecinin somut gerçeğe dönüşmesinde yaşanan zorlukları da ortaya çıkartmış olup bu zorluklar sürmektedir.⁽⁴⁾

1.2.2.6 Ortaklığın Geleceği

Kasım 1995'te Barcelona'da başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, bölge halkları arasında yakınlaşma ve karşılıklı anlayış oluşturmaya yönelik iradesiyle iddialı ve uzun vadeli bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Avrupa-Akdeniz İşbirliği Politikasının 2010 yılında büyük bir Avrupa-Akdeniz Serbest Mübadele Alanı'nın kurulmasını hedeflemesi, Akdenizli Ortaklar açısından, zorlu bir iktisadi geçiş sürecini zorunlu kılmaktadır. Birliğin MEDA programı aracılığıyla sağladığı mali desteğe rağmen, mali sektörün ve sanayinin modernizasyonu gibi bazı reformlar, Akdenizli ortaklar için çok geniş boyutlu, çetin siyasal ve ekonomik düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Diğer yandan, bazı işbirliği alanları ise kültürel işbirliği gibi tamamen yeni, terorizm ve göç konuları gibi hassas alanlardır.

⁽⁴⁾ Güncel Avrupa Dergisi. Sayı:3-4. Mart-Mayıs 1999

Bu alanlarda diyalog ve işbirliği henüz yeterince yapılabilmemiş değildir. Aşılması kolay olmayan bu güçlükler rağmen, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı hedefleri ve örgütlenmesi açısından, bölgedeki, 27 Avrupalı ve Akdenizli Ortak arasında bir uzlaşma konusu teşkil eden özgün bir politika olduğu ileri sürülmektedir.

Siyaset ve güvenlik açısından, Ortadoğu'daki barış sürecinin halihazırdaki güçlüklerinin yarattığı sorunlarda da bu ortaklığı şimdilik tartışma konusu yapmamıştır. Bu alanda 27 ortağın, danışma çalışmasını devam ettirmeleri ve bir anlaşma zemini mümkün görüldüğü anda ilerlemeye çalışmalarının ortaklık içinde genel kabul gördüğü ileri sürülmektedir.

Ancak Avrupa-Akdeniz İşbirliği Politikasının ticari alandaki uygulamaları değerlendirildiğinde programın çok başarılı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun nedenleri, AB'nin ortak tarım politikasının 1995 yılındaki Uruguay Müzakereleri sonuçlanana kadar korumacılığını arttırmış olması ve tekstil gibi, Akdeniz ülkeleri'nin ihraç edebilecekleri, ürünlerin ithalatına engel çıkarmış olması olarak gösterilmektedir (Tınar, 1998). Avrupa-Akdeniz İşbirliğinde yaşanan bu aksaklıkların sonucu olarak da Akdeniz ülkeleri'nin özellikle petrol fiyatları düştüğünde, AB karşısında dış ticaret açıkları büyümüş, endüstri ürünleri dış ticareti, tarım ürünleri dış ticaretinden daha başarılı gelişmiş ve AB'nin sağladığı avantajlardan, görece olarak, daha gelişmiş ülkeler daha çok yararlanmış ve böylelikle aradaki farklar pekişmiştir. Bu başarısızlığın üzerine AB'nin genişlemesi, SSCB'nin dağılması, tek pazar hedefi ve Orta ve Doğu Avrupa'daki siyasi gelişmeler de eklenince durgunluğa itilen "Akdeniz Politikası" daha sonra yeniden ele alınarak "Yenilenmiş Akdeniz Politikası" olarak tekrar düzenlenmiştir.

Konu, AB'nin bugüne değin uyguladığı Akdeniz Politikaları bağlamında analiz edildiğinde; uygulanan programın başarılı olduğunu söylemek güçleşmektedir. AB'nin yukarıda açıklandığı gibi Akdeniz ülkelerine yönelik politikaları için daha fazla bir mali kaynak ayırmaması ve bu politikalarda sık sık strateji değişikliğine gitmesi bu alanda AB'nin henüz yerli yerine oturmuş bir çizgisinin bulunmadığı ve bir arayış içerisinde olduğunu düşündürmektedir.

Diğer taraftan bölgede AB'nin ilgisinin daha çok Fas, Tunus, Cezayir üzerine yoğunlaştığı ve Doğu Akdeniz'in ikinci planda kaldığı görülmektedir. Ancak Hazar Petrollerinin Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e iletilecek olmasının kesinleşmesinden sonra bu bölge de stratejik olarak AB'nin ilgi alanında daha çok yer almaya başlamıştır. Belirsizlikler yaratacak olmasına rağmen yakın geçmişte AB üyeliğine kabul edilen Kıbrıs'ın AB'nin bölgedeki jeostratejik çıkarları açısından çok önemli olduğu ifade edilmiştir. Türkiye için çok daha stratejik bir öneme sahip olan Kıbrıs konusu, yıllardır çözümsüz kalması baskısı altında ve Türkiye'nin olası AB üyeliği ile ilişkili olarak değerlendirilip Türkiye hatalı bir karara doğru zorlanmaktadır.

1.2.2.7 Avrupa-Akdeniz İşbirliği Programında Su Kaynakları Yönetimi

AB-Akdeniz işbirliği programı içerisinde yer alan birçok ülkenin öncelikli problemlerinden birisi de yeterli su temini ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimidir.

Güney ve Doğu Akdeniz ülkelerinin birçoğunda halen yaşanan ve gelecekte artması beklenen su sıkıntısı ve su kıtlığı, bu ülkelerde etkili ve verimli kaynak yönetimi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Su problemi lokal veya global olarak yaşansa bile sorunun karşılıklı bağımlılık ve işbirliği anlayışı ile ele alınması ve çözüm için sistematik yaklaşımlar getirilmesi genel kabul görmektedir. Bu kapsamda 1992 yılında Roma'da kabul edilen "Akdeniz Su Şartı" ile aşağıdaki amaçlar doğrultusunda havza ülkeleri arasında bir işbirliği planlanmıştır (Kutlu, 1997).

Bu işbirliği çerçevesinde;

- *Bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlar dikkate alınarak mevcut potansiyelin değerlendirilmesine,*
- *Bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik yöntemlerin belirlenmesine,*
- *Su kaynaklarının yönetimi, planlanması ve rasyonel kullanımına ilişkin önerilerin hazırlanmasına,*
- *Klasik olmayan su kaynaklarının (suyun yeniden kullanımı deniz ve yeraltı suyu artımı vb.) geliştirilmesi ve kullanımına,*

yönelik çalışmalar yapılması amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin "Avicenne Programı" kapsamında Kasım 1997'de İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Akdeniz Su Konferansı"na 14 ülkeden 130 bilim adamı ve uygulamacı katılmıştır. Havzada su kaynakları potansiyeli ve kullanımı ile ilgili birçok konunun ele alındığı konferansın bilim komitesinden Dr. Kayamanidouler de "Suların ülke sınırlarının kontrolünden kurtularak Akdeniz ülkeleri arasında global kullanımının sağlanması gerektiği" açıklamasını yaparak sorunu daha global bir çerçeveye taşımıştır⁽¹⁾.

1996 yılında Marsilya'da gerçekleştirilen Yerel su yönetimi konulu Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansı sonunda katılımcılar bir açıklama yaparak, öngörülebilir su ihtiyaçları ile mevcut su kaynakları arasında giderek artan açığın yaratacağı problemlerin giderilmesi için kısa, orta ve uzun erimli planların bir an önce uygulamaya geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu toplantıda aşağıdaki kararlar alınmıştır⁽²⁾.

⁽¹⁾ Cumhuriyet 27.11.1997

⁽²⁾ <http://www.worldbank.org>

- *Su kaynaklarının yönetimi ve kullanımı ekonomik, toplumsal ve çevresel kriterleri dikkate alan kısa, orta ve uzun vadeli kalkınma planlarına dayandırılmalıdır.*
- *Ortak Su Yönetimi, ilgili kesimlerle birlikte planlanmış bir yönetimi zorunlu kılmaktadır. Suyun farklı kullanım şekilleri, kurumsal ve yasal mekanizmaların toplumsal, kültürel, fiziksel ve ekonomik şartlara uyulanmasını gerektirmektedir.*
- *Su kalitesi izlenmeli ve bu alanda uzun vadeli bir yatırım politikası sürdürülmelidir. Su ile ilgili konulardaki eğitim programlarının geliştirilmesi için çaba harcanmalıdır.*
- *Su, ekonomik ve toplumsal değeri olan bir kaynaktır. Şehirlerde ve kırsal kesimde yaşayan yoksullar için de içme suyuna erişim imkanı etkili bir biçimde sağlanmalıdır.*

Dublin (1992) ve Rio (1992) konferanslarında ekonomik bir meta olarak kabul edilen suyun, bu toplantıda ekonomik ve toplumsal değeri olan bir kaynak olarak kabul görmesi dikkat çekicidir. Avrupa Akdeniz Ortaklığı içerisinde su kaynakları yönetimi konusu ele alındığında özellikle 2020 yılına kadar bir Akdeniz Serbest Bölgesi kurulması ve mali işbirliği kanalıyla ekonomik ilişkilerin sağlamlaştırılması bu alandaki sorunların çözümü için temel koşullar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin su kaynakları yönetiminde de yararlar sağlayacağı ve daha olumsuz durumdaki ülkelere güvenli su arzı olasılıkları yaratacağı ileri sürülmekte ise de bu sonuçların alınabilmesinin önünde Akdeniz Havzası'ndaki uluslararası güç mücadelelerinin yanısıra birçok ekonomik ve politik engelin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, daha genel olarak değerlendirildiğinde; Yeni Dünya Düzeni politikalarının az gelişmiş ülkeler üzerinde olumsuz etkileri ile AB'nin havzaya sadece kendi güvenliği ve stratejik amaçları için yaklaşması bu olasılıkları sınırlandırmakta ve istenilen seviyede gerçekleşmesini olanaksız kılmaktadır.

AKDENİZ HAVZASI'NDA SU SORUNLARI VE TÜRKİYE